

UNIVERZITET U SARAJEVU - FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za orijentalnu filologiju

Turski jezik i književnost

Duhovna biografija Ahmeda Jesevija: roman *Pir-i Türkistan*

Ahmed Yesevi

(Završni rad)

Mentor: Prof. dr. Alena Čatović

Studentica: Nasiha Žužo

Sarajevo, 2024.

UNIVERSITY OF SARAJEVO - FACULTY OF PHILOSOPHY

Department of Oriental Philology

Turkish language and literature

Ahmed Jesevi's spiritual biography: the novel *Pir-i Türkistan*
Ahmed Jesevi

(Final thesis)

Mentor: Prof. dr. Alena Čatović

Student: Nasiha Žužo

Sarajevo, 2024.

Sažetak

Ovaj rad pod naslovom "Duhovna biografija Ahmeda Jesevija: roman *Pir-i Türkistan Ahmed Jesevi*" ima za cilj istražiti karakteristike biografskog romana i duhovne biografije velikog turkijskog sufije te analizirati odnos između fikcije i stvarnih historijskih događaja u spomenutom djelu. Kao prvi biografski roman o ovoj značajnoj ličnosti, djelo pruža bogat narativ u kojem se isprepliću pripovijedanje u prvom i trećem licu, uz povremenu upotrebu arhaičnih izraza, što doprinosi autentičnom doživljaju vremena u kojem je Jesevi živio. Autor romana, Fatih Duman, koji često istražuje teme duhovnosti, stvara snažnu emotivnu priču koja čitateljima omogućava dublje razumijevanje Jesevijske duhovne misije, njegovih učitelja i sljedbenika, te utjecaja na sufizam i turkijske narode u Centralnoj Aziji. Rad također ističe značaj Jesevijskog djela *Divan-i Hikmet*, koji pruža uvid u osnovne postulate njegovog sufijskog učenja i tarikata.

Ključne riječi: Duhovna biografija, Ahmed Jesevi, Fatih Duman, biografski roman, fikcija i fackija

Abstract

This thesis entitled "Ahmed Jesevi's spiritual biography: the novel *Pir-i Türkistan Ahmed Jesevi*" aims to explore the characteristics of the biographical novel and spiritual biography of the great Turkic Sufi, and to analyze the relationship between fiction and historical facts within the work. As the first biographical novel dedicated to this important figure, the work provides a rich narrative interweaving first and third person perspectives with occasional use of archaic expressions, which contributes to the authentic experience of the time in which Jesevi lived. The author of the novel, Fatih Duman, who often explores themes of spirituality, creates a powerful emotional story that allows readers a deeper understanding of Jesevi's spiritual mission, his teachers and followers, and the influence on Sufism and Turkic peoples in Central Asia. The thesis also highlights the importance of Jesevi's work *Divan-i Hikmet*, which provides insight into the fundamental postulates of his Sufi teachings and tariqa.

Keywords: Spiritual biography, Ahmed Jesevi, Fatih Duman, biographical novel, fiction and faction

Sadržaj

Uvod.....	1
1. TURKIJSKI NARODI I PRIHVATANJE ISLAMA DO VREMENA AHMEDA JESEVIJA	2
2. KNJIŽEVNI OPUS AHMEDA JESEVIJA	4
3. BIOGRAFIJA I KNJIŽEVNI RAD FATIHA DUMANA	7
4. ROMAN <i>Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi</i>	8
5. BIOGRAFSKI ROMAN.....	11
6. ANALIZA ROMANA	16
6.1.Duhovna biografija Ahmeda Jesevija: između fikcije i faksije	16
6.2.Jezik i stil pisanja Fatiha Dumana u romanu	37
6.3.Pripovjedačka perspektiva romana	40
Zaključak.....	43
Literatura.....	44
Internet izvori.....	46

Uvod

Rad pod naslovom "Duhovna biografija Ahmeda Jesevija: roman *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi*" ima za cilj istražiti karakteristike biografskog romana i duhovne biografije značajnog turkijskog sufije i književnika te istražiti odnos između fikcije i stvarnosti u spomenutom romanu.

Djelo *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi*, autora Fatiha Dumana pripada žanru biografskih romana¹ i ujedno je prvi roman o Ahmedu Jeseviju. Fatih Duman je savremeni turski pisac i publicist poznat po svojim knjigama koje često istražuju teme duhovnosti, ljubavi, prijateljstva, historije, kulture i svakodnevnih životnih izazova. Ono što posebno odlikuje djela Fatiha Dumana jeste njegova posvećenost istraživanju i vjerodostojnom prikazu značajnih historijskih ličnosti. Stoga, njegova djela imaju i edukativni karakter, pored književne vrijednosti te su značajna u pogledu očuvanja kulturne baštine ali i promocije i razvoja turske književnosti.

Na osnovu pregleda dostupne literature, primjetili smo da na našem jeziku još uvijek ne postoji šira studija o životu i djelu Ahmeda Jesevija. Imajući u vidu da je roman *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi* nadahnut osnovnim djelima i predajama (tur. *menkıbname*), iz jesevijske tradicije, odlučili smo se na uporedni prikaz lika Ahmeda Jesevija prateći fabulu romana te referentnu literaturu o njegovom životu i djelu. Treba imati u vidu, budući da se u ovom radu fokusiramo na duhovnu biografiju Ahmeda Jesevija, da su nerijetko biografski podaci o velikanima iz sufijske tradicije bilježeni prvenstveno onda kada su vezani za duhovni razvoj ili društveni značaj lika o kojem se govori.

¹ Biografski roman ili romansirana biografija jeste književni žanr koji opisuje historiju nečijeg života, a najčešće život neke znamenite ličnosti, i to u formi romana. Za razliku od biografije, koja podrazumijeva istinite događaje i provjerljive i vjerodostojne činjenice, u *b. r.* moguće je i poželjno da se stvarno dopunjuje izmišljenim. Takva čežnja čini *b. r.* manje pouzdanim izvorom informacija, ali i naročitim književnim oblikom koji je na granici između fikcije i dokumentarne književnosti. Začeci *b. r.* mogu se naći u srednjovjekovnim romanima o Aleksandru Velikom, da bi krajem XIX st. i početkom XX st. mnogobrojni *b. r.* o Šekspiru utemeljili osnovna obilježja ovog žanra. U poznate *b. r.* ubrajaju se i oni o Šekspiru Daudena, Brendesa i Harisa, A. Moroa o Šeliju, Bajronu i Dikensu, I. Novikova i J. Tinjanova o Puškinu, kao i J. Tinjanova o Gribojedovu (*Smrt Vazir Muhtara*), A. Vinogradova o Paganiniju i dr. Posljednjih decenija veliku popularnost dobijaju romani francuskog akademika Anri Troja (Henri Trojat) o životima ličnosti iz ruske historije i književnosti. Vidi: Tanja Popović, *Rečnik književnih termina*, Logos Art, Beograd, 2007., str. 92.

U prvom poglavlju rada ukratko ćemo se osvrnuti na historiju susreta turkijskih naroda i islama, te proces prihvatanja islama do vremena šejha Ahmed Jesevija kojem pripada značajna uloga u približavanju islamskih učenja širim narodnim masama.

U narednom poglavlju predstaviti ćemo opus čije se autorstvo pripisuje Ahmedu Jeseviju, a zatim biografske podatke o autoru romana, Fatihu Dumanu, i značaj njegovog djela u savremenoj turskoj književnosti.

Nakon toga osvrnut ćemo se na roman *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi*, kao i teorijski okvir žanra biografskih romana.

Centralni dio rada odnosi se na analizu romana, duhovnu biografiju Ahmeda Jesevija: između fikcije i faksije, kao i jezik i stil pisanja te pripovjedačku perspektivu romana.

Kao što smo već naveli, o Jeseviju je općenito malo pisano na našem jeziku, te ćemo se u radu uglavnom koristiti izvorima i literaturom na turskom jeziku.

1. TURKIJSKI NARODI I PRIHVATANJE ISLAMA DO VREMENA AHMEDA JESEVIJA

Turkijski narodi su u svojoj dugoj i dinamičnoj historiji naseljavali veoma široko geografsko područje te se susretali sa različitim religijskim tradicijama. Brojni autori će ukazati na prisutnost šamanizma, ne kao zasebnog vjerovanja, nego kao sistema magije koji je bio rasprostranjen među turkijskim nomadskim zajednicama. Neki autori su stava da je vjerovanje u nebeskog Boga bilo primarno, uz određene elemente šamanizma koji su se razlikovali u praksi brojnih nomadskih plemena.² Pored toga, vremenom su turkijske zajednice dolazile u dodir i sa nestorijanskim kršćanstvom, judaizmom, budizmom i manheizmom te su na različitim područjima neka plemena nesumljivo prihvatila spomenute religije, istovremeno zadržavajući određena narodna vjerovanja.³

Najranija turkijska država nastala je u šestom stoljeću, a sastojala se od dva kaganata na području današnjeg Kazahstana, Kirgistana, Uzbekistana i stepa od Crnog mora do

² Usp. Samed Omerdić, *Temeljna učenja Alevija: historijski, društveni i religijski kontekst*, El-Kalem, Sarajevo, 2021., str. 13-32.

³ Ibid. str. 44-46

Mongolije. Spomenuti kaganati su sa prekidima postojali od sredine šestog do sredine osmog stoljeća.⁴

Do prvih kontakata između turkijskih naroda i muslimana dolazi u periodu hilafeta hazreti Omera, r.a., odnosno prilikom prodora muslimanske vojske prema Transoksaniji, Horasanu i Kavkazu. Osvajanja su nastavljena i u periodu vladavine Emevija (Omejada), međutim, nije došlo do značajnog prihvatanja islama zbog prirode odnosa emevijske države prema nearapskom stanovništvu.⁵

Do značajnijeg zbližavanja turkijskih naroda i muslimana dolazi nakon bitke na rijeci Talas, 751. godine, u kojoj su se turkijski narodi priključili muslimanskoj vojsci. Ova bitka, vođena između Kineza i arapskih snaga abasijskog hilafeta, bila je prelomni trenutak kada je arapski utjecaj ojačao a islam se počeo širiti među turskim plemenima.⁶

Ipak, prihvatanje islama je proces koji je trajao i u narednim stoljećima. U 9. stoljeću, Horasanom i Transoksanijom, kao vazali Abasija vladaju Samanidi, perzijska muslimanska dinastija.⁷ Samanidi su imali veliki uticaj na širenje islama među turkijskim narodima u Centralnoj Aziji, najčešće putem trgovine, vojnog uticaja i zanatstva. Fuad Koprulu također ukazuje na značaj perzijske kulture za turkijske narode, te navodi kako su područja turkijskih naroda u kulturološkom, religijskom, lingvističkom i pjesničkom smislu bliži perzijskoj tradiciji negoli arapskoj.⁸

Masovniji prelasci turkijskih naroda na islam zabilježeni su u desetom stoljeću, posebno nakon prelaska dinastije Karahanida na islam, te u bulgarskom kanatu oko Volge i kasnije Urala i Sibira, dok su druge religije i vjerovanja postepeno potiskivani.⁹ Karahanidi su izgradili veliki broj džamija i medresa što je doprinijelo razvoju islamske učenosti i širenju islamskog obrazovanja i kulture među Turkijskim narodima, a islam je i službeno označen kao državna religija karahanidske dinastije.¹⁰

Pored toga, veliki vojni zapovjednik Seldžuk (985) će imati značajnu ulogu u širenju islama među Turcima - Oguzima, nastojeći pokrenuti dolazak učenjaka iz Buhare i Horezma

⁴ Fehim Nametak, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XL, Sarajevo, 2013., str. 7.

⁵ S. Omerdić, *Temeljna učenja Alevija: historijski, društveni i religijski kontekst*, str. 64.

⁶ Ibid, str. 65.

⁷ Cyril Glasse, *Enciklopedija islama 5*, Libris, Sarajevo, 2014., str. 18.

⁸ S. Omerdić, *Temeljna učenja Alevija: historijski, društveni i religijski kontekst*, str. 66.

⁹ Kaynar Maral, Zada Sakhitzhanova. "Pre-islamic beliefs of the Kazakhs and the spread of Islam in Kazakhstan." *Siedlce University of Natural Sciences and Humanities*, 2016., str. 112-116.

¹⁰ Hayati Bice, *Piri Turkistan Hoca Ahmed Yesevi*, Istanbul, 2019., str. 11.

na područje grada Džunda, kojim je upravljao.¹¹ Kasnije će njegovi nasljednici osnovati Seldžučko carstvo (1040) koje se na vrhuncu moći protezalo od Centralne Azije do Anadolije.

Mnogi autori ukazuju i na nesumnjiv doprinos sufijskih učitelja i derviških redova u procesu širenja islama među turkijskim narodima, što će se odraziti i na kasniju značajnu ulogu tesavvufske tradicije u svim turkijskim zajednicama.¹² Shodno ranije kazanom, do kraja jedanaestog stoljeća i perioda u kojem je rođen i djelovao šejh Ahmed Jesevi, veći dio turkijskih naroda je već prihvatio islam. Stoga će šejh Jesevi i njegovi nasljednici nastojati približiti islamsko učenje širim narodnim masama, na maternjem jeziku te potaknuti islamsko obrazovanje i primjenu islamskih propisa.

U narednom poglavlju ćemo u kratkim crtama predstaviti djela Ahmeda Jesevija.

2. KNJIŽEVNI OPUS AHMEDA JESEVIJA

Divan-i Hikmet

Divan-i Hikmet možemo definisati kao zbirku mudrosti hodže Ahmeda Jesevija koja sadrži pobožne pjesme pisane na čagatajskom jeziku, koju su priredili njegovi sljedbenici, nakon njegove smrti.¹³

Divan-i Hikmet se smatra jednim od najvažnijih djela klasične tursko-islamske književnosti. Važan je i zbog toga što pripada periodu kada je nastajalo vrlo malo književnih djela na turkijskim jezicima. Iz tog razloga, *Divan-i Hikmet* je veoma vrijedno djelo u pogledu historije jezika i književnosti.¹⁴ Sastoji se od poema didaktičke naravi, pisanih popularnim jezikom i upotpunjenih sufijskim mudrim izrekama. Početak su novog žanra u turskoj narodnoj književnosti sufijskog karaktera. Značajno je naglasiti da se tada takva poezija počinje pisati na turkijskim jezicima, za razliku od ranijeg perioda kada su djela

¹¹ S. Omerdić, *Temeljna učenja Alevija: historijski, društveni i religijski kontekst*, str. 71.

¹² Ibid, str. 69.

¹³ *Türk İrfanin Piri Hoca Ahmed Yesevi*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi adına, Belediye Başkanı İbrahim Karaosmanoğlu, str. 53., http://www.kadimsanat.com/dosyalar/web_dosya/Yesevi%20Kitap_ForWeb.pdf (zadnja posjeta: 30.05.2024.)

¹⁴ Cemal Tosun, *Dini Araştırmalar Dergisi*, str., 123., <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/51619> (zadnja posjeta: 30.05.2024.)

pisana na arapskom i perzijskom.¹⁵ *Divan-i Hikmet* se smatra vjerskom svetom knjigom, posebno među istočnim i sjevernim turkijskim narodima, Uzbekima, Kirgizima i Turcima s Volge.¹⁶

Divan-i-Hikmet se bavi raznim aspektima duhovnog života i sufijskog puta. Neke od glavnih tema uključuju: ljubav prema Bogu, duhovno pročišćenje, skromnost i poniznost, zikr, odricanje od ovosvjetskih užitaka, smrt, život nakon smrti i sudnji dan.¹⁷ Budući da je stoljećima čitan i prepisivan, može se naići na veliki broj njegovih rukopisnih primjeraka, a kasnije i na mnoga štampana izdanja. Najstariji sačuvani rukopisni primjerak *Divan-i Hikmeta* prepisan je 1712. godine, a pohranjen je u zbirci rukopisa Mađarske akademije nauka.¹⁸ *Divan-i Hikmet* je prvi put štampan u Kazanu 1878., potom u Taškentu 1880. i u Istanbulu 1881. godine. Zahvaljujući štampanju *Divan-i Hikmeta* u tri važna kulturna centra turkijskog svijeta u roku od tri godine, povećao se broj ljudi koji su imali priliku čitati ovo važno djelo.¹⁹

Fakrnama – Knjiga o siromaštvu

Ovo djelo, koje se pripisuje Ahmedu Jeseviju, sadrži određeni broj risala. Postoje brojni rukopisi ovog djela na turskom i perzijskom jeziku, te je teško utvrditi na kojem ga je jeziku autor napisao, budući da je dobro poznao i jedan i drugi jezik. U svom djelu *Fakrname*, hodža Ahmed Jesevi naglašava da učenik mora služiti svom šejhu (učitelju) četrdeset godina, inače neće biti dostojan da dobije titulu šejha ili *derviša*^{20, 21}.

Prema Jeseviju, osoba koja tvrdi da je šejh jeste onaj ko provodi noći u ibadetu, a dane u službi, pokorava se riječima šejhova i poznaje njihova pravila, napušta ovosvjetovalne želje,

¹⁵ F. Nametak, *Historija turske književnosti*, str. 55-56.

¹⁶ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Türk Tarih Kurmu Basımevi, Ankara, 1976., str. 119.

¹⁷ Hayati Bice, *Dîvân-ı Hikmet'in Kavram Haritası*, İstanbul, 2020., str. 176.

¹⁸ Hayati Bice, *Piri Türkistan Hoca Ahmed Yesevi*, Ankara, 2016., str. 344.

¹⁹ Ibid, str. 344.

²⁰ Osnovno značenje je prosjak, siromah. U sufijskoj terminologiji ta riječ označava onoga ko je okrenuo leđa ovom svijetu, provodi život u pobožnosti okrenuvši se u potpunosti Bogu. U širem pogledu derviš označava čovjeka koji se uključio u jedan od redova (tarikati). Vidi: Fehim Nametak, *Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XXVII, Sarajevo, 2007., str. 77.

²¹ Kemal Eraslan, *Yesevi'nin Fakr-nâmesi*, Ankara, 2016., str. 49.

umije da obuzda svoju dušu, zadovoljan je sudbinom, strpljiv u nevoljama, zahvalan je na blagodatima, te je prošao etape puta spoznaje (*šerijat*²², *tarikata*²³, *marifet*²⁴ i *hakikat*²⁵.)²⁶

Risale der Adab-i Tarikat - Risala o postulatima tarikata

Ovo kratko djelo na perzijskom jeziku, čiji se rukopisni primjerci nalaze u Taškentu, govori o temama kao što su: pravila ponašanja u *tarikatu*, odnos između *murida*²⁷ i *muršida*²⁸, spoznaja Boga i božanska ljubav.²⁹

Risale der Makamat-i Erba'in - Poslanica o četrdeset duhovnih postaja

Djelo se pripisuje Jeseviju. Napisano je na perzijskom jeziku i sadrži ukupno opis četrdeset duhovnih postaja (mekama), po deset za *šerijat*, *tarikata*, *marifet* i *hakikat*.³⁰

²² Zakon. Šerijat, propisi islamskog življenja, knjiga lijekova u kojoj za svaku bolest ima lijeka, tj. za svako pitanje ima odgovor, Božiji zakon, Allahov dž.š. zakon objavljen cjelokupnom čovječanstvu, u kome su sadržane upute i zabrane. Vidi: Kenan Čemo, *Rječnik sufijisko-tarikatskih izraza*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2022., str. 210.

²³ Put. Idejno-praktična metodologija tesavvufa. Idejni sistem načina života zasnovan na Šerijatu kako ga je shvatio i primjenjivao neki vjerski velikan, tj. osnivač tarikata (pir). Plan i program te metod i režim nekog sufijskog reda. Vidi više: K. Čemo, *Rječnik sufijisko-tarikatskih izraza*, str. 227.

²⁴ Spoznaja. Poznavanje, spoznaja Allaha dž.š. Vidi više: K. Čemo, *Rječnik sufijisko-tarikatskih izraza*, str. 146.

²⁵ Zbiljnost. Stvarnost, bitnost, srž, istinitost; konačište derviša tarikatskog napredovanja kada se on nalazi u Istini i nastupa sa Istinom. Vidi više: K. Čemo, *Rječnik sufijisko-tarikatskih izraza*, str. 85.

²⁶ K. Eraslan, *Yevevi'nin Fakr-nâmesi*, str. 49.

²⁷ Derviš, koji nečemu stremi. Onaj koji se spasio od svojih želja, obaveznik tarikata i svog šejha, ogoljen od svoje volje (predan Božijim propisima), pripadnik tarikata sa zakletvom (bej'atom). Vidi više: K. Čemo, *Rječnik sufijisko-tarikatskih izraza*, str. 166.

²⁸ Vodič. Šejh, upućivač, vođa, koji uvodi čovjeka u tesavvufske tajne, pokazivač pravog puta, šejh sa diplomom na šejhluk. Vidi više: K. Čemo, *Rječnik sufijisko-tarikatskih izraza*, str. 166.

²⁹ Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü, RİSÂLE DER ÂDÂB-I TARİKAT (AHMED YESEVÎ)

[https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/risale-der-adab-i-tarikat#:~:text=R%C4%B0S%C3%82LE%20DER%20%C3%82D%C3%82B%2DI%20TAR%C3%8EKAT%20\(AHMED%20YESEV%C3%8E\)&text=Ta%C5%9Fkent'te%20%C3%BC%C3%A7%20yazma%20n%C3%BCs%20has%C4%B1,a%C5%9Fk%20gibi%20konular%20yer%20al%C4%B1r](https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/risale-der-adab-i-tarikat#:~:text=R%C4%B0S%C3%82LE%20DER%20%C3%82D%C3%82B%2DI%20TAR%C3%8EKAT%20(AHMED%20YESEV%C3%8E)&text=Ta%C5%9Fkent'te%20%C3%BC%C3%A7%20yazma%20n%C3%BCs%20has%C4%B1,a%C5%9Fk%20gibi%20konular%20yer%20al%C4%B1r). (zadnja posjeta: 30.05.2024.)

³⁰ Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü, RİSÂLE DER MAKÂMÂT-I ERBA'ÎN (AHMED YESEVÎ)

[https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/risale-der-makamat-i-erba-in#:~:text=R%C4%B0S%C3%82LE%20DER%20MAK%C3%82M%C3%82T%2DI%20ERBA'%C3%8EN%20\(AHMED%20YESEV%C4%B0\)&text=Ris%C3%A2le%20der%20Mak%C3%A2m%C3%A2t%2D%C4%B1%20Erba,k%C3%A2ideyi%20%C3%B6zet%20olarak%20ele%20almaktad%C4%B1r](https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/risale-der-makamat-i-erba-in#:~:text=R%C4%B0S%C3%82LE%20DER%20MAK%C3%82M%C3%82T%2DI%20ERBA'%C3%8EN%20(AHMED%20YESEV%C4%B0)&text=Ris%C3%A2le%20der%20Mak%C3%A2m%C3%A2t%2D%C4%B1%20Erba,k%C3%A2ideyi%20%C3%B6zet%20olarak%20ele%20almaktad%C4%B1r). (zadnja posjeta: 30.05.2024.)

U narednom poglavlju predstaviti ćemo autora Fatiha Dumana, kao i njegova najpoznatija djela.

3. BIOGRAFIJA I KNJIŽEVNI RAD FATIHA DUMANA

Rođen je 1987. godine u mjestu Şarkışla u Sivasu. Nakon završene srednje škole Çatalca İmam Hatip, 2006. godine započinje studij na Teološkom fakultetu Dokuz Eylül Univerziteta, kojeg 2010. godine i završava. Duman je neko vrijeme studirao i na Univerzitetu u Jordanu, a magistrirao je tursko-islamsku književnost na Univerzitetu Dokuz Eylül.³¹

Duman je poznat po svojim romanima, esejima i člancima. Njegovi članci su objavljeni u mnogim novinama i časopisima, a održavao je konferencije i intervjuje širom zemlje. Također je pripremao i prezentovao programe o kulturi i civilizaciji na nacionalnom radiju i TV kanalima.³²

Fatih Duman piše o ljubavi, prijateljstvu, vjeri i svakodnevnim životnim situacijama. Koristi se jednostavnim i pristupačnim jezikom, što omogućava da se šira publika poveže s njegovim radom. Do danas je napisao trideset romana u različitim žanrovima, a neki od njih su sljedeći:

1. *Doğuda Aşk Böyle Yazılır*, 2010, Yayınevi: Nesil Yayınları, İstanbul
2. *Âh; Âhım Günahımdı*, 2012, Yayınevi: Nesil Yayınları - Deneme Dizisi, İstanbul
3. *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, 2013, Yayınevi: Nesil Yayınları, İstanbul
4. *Ene 'Sus Ey Nefsim' (Aziz Mahmud Hüdayi Romanı)*, 2014, Yayınevi: Nesil Yayınları, İstanbul
5. *Miftah (Bir Ayasofya Romanı)*, 2016, Yayınevi: Nesil Yayınları, İstanbul
6. *Âmâ (Bir Somuncu Baba Romanı)*, 2019, Yayınevi: Nesil Yayınları, İstanbul
7. *Lal (Bir Şemseddin Sivasî Romanı)*, 2020, Yayınevi: Nesil-Sivas Belediyesi, Sivas
8. *Meczup*, 2024, Yayınevi: Nesil Yayınları, İstanbul

³¹ Fatih Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, Nesil, İstanbul, 2013., str. 4.

³² http://www.fatihduman.org/?page_id=14 Fatih Duman (zadnja posjeta: 28.05.2024.)

Duman je stekao znatnu popularnost u Turskoj, posebno među čitaocima koji u književnosti traže inspiraciju i emocionalnu potporu. Njegove su knjige dobro prihvaćene i često se preporučuju za čitanje u krugovima koji cijene književnost prožetu duhovnošću i emocijama. Osim bavljenja književnim radom, Fatih Duman je aktivan i na društvenim mrežama, gdje svoja razmišljanja i stavove dijeli sa širokom publikom. Često prisustvuje književnim događajima, radionicama i predavanjima. Trenutno živi i radi u Istanbulu, gdje priprema i vodi program "Efendime Söyleyeyim" na Moral FM-u (prvom privatnom kulturnom radiju u Turskoj), te radi kao kolumnist u novinama *Diriliş Postası*, dva dana u sedmici. Glavni je urednik i pisac u izdavačkoj kući Nesil Yayın Grubu.³³

Nakon predstavljene biografije i književnog rada Fatiha Dumana, u narednom poglavlju predstaviti ćemo roman *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi*.

4. ROMAN *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi*

Roman *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi* (*Pir*³⁴ *Turkistana Ahmed Jesevi*) autora Fatiha Dumana možemo klasifikovati u biografski roman. Oslanjajući se na autentične biografske podatke o Ahmedu Jeseviju, autor vješto isprepliće historijske činjenice s elementima fikcije, kako bi prikazao Jesevijev život kroz umjetničku viziju i vlastitu interpretaciju. Prvo izdanje romana objavljeno je 2013. godine u Istanbulu. Roman se sastoji od četiri poglavlja, a na početku svakog poglavlja navedeni su stihovi iz Jesevijevog poetskog djela *Divan-i Hikmet*. Pored toga, autor je nastojao radnju romana zasnovati na poznatim predajama (tur. *menkıbname*) o Jeseviju. Radnja romana je vezana za dva vremenska perioda. Prvi je kraj jedanaestog stoljeća, tačnije 1098. godina, od koje se prati život i djelovanje Ahmeda Jesevija. Drugi se, pak, odnosi na period otprilike dva stoljeća nakon njegove smrti oko 1390. godine kada je živio Emir Timur. Roman počinje sa predajom o snu Emira Timura, koji prije dolaska u Buharu sanja šejha Ahmeda Jesevija.

Prvo poglavlje je naslovljeno kao "Arslan Baba Ahmed Yesevi'yi ararken -Emanet-" (Dok je Arslan-baba tražio Ahmeda Jesevija -Čuvanje nasljeđa Ahmeda Jesevija-). Roman počinje kazivanjem o izgradnji turbeta Ahmeda Jesevija, koje je bilo povjereno hodži

³³ http://www.fatihduman.org/?page_id=14 Fatih Duman (zadnja posjeta: 28.05.2024.)

³⁴ Starac, vođa, šejh, osnivač jednog tarikata ili njegov najznačajniji pročelnik. Vidi: F. Nametak, *Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti*, str. 202-203.

Abdullahu Sadru 1396. godine. Kada su majstori pokušavali podići zidove, svaki put bi tokom noći bili porušeni. Musa Barlas, jedan od Timurovih vojnika, zainteresovao se za ovaj slučaj i odlučio da sazna uzrok. Sakrio se na brdu nasuprot Jesevijevog mezara i posmatrao. Pred zoru, vidio je grlicu kako slijeće na zidove, i čim bi sletjela, zidovi bi se odmah počeli rušiti. Otkrio je da je razlog rušenja bila želja Ahmeda Jesevija da se prvo obnovi mezar šejha Arslan-babe, prije nego što se sagradi njegovo turbe. Arslan-baba je jedan od najvažnijih likova u romanu. Autor romana bilježi dvije predaje o njemu. U prvoj se navodi da je on potomak ashaba Selmana Farisija, te da se amanet³⁵ prenosio preko njegovih potomaka sve do Arslan-babe. U drugoj, Arslan-baba je prikazan kao jedan od uglednih ashaba koji je, prema predanju, živio četiri stotine godina, i na koncu pronašao Jesevija došavši u područje Turkistana i predao mu povjereni amanet. Prije nego što je Arslan-baba pronašao Ahmeda, njegov je otac Ibrahim preselio na bolji svijet i povjerio brigu o malom Ahmedu svojoj kćerki Dževher Šehnaz. Otac ga je podučio prvim osnovama islama, a poslije je to nastavio šejh Arslan-baba. Tokom godine koju je proveo s njim, Ahmed je prošao kroz niz duhovnih vježbi, nakon čega je na svojoj samrti Arslan-baba oporučio da ode u Buharu i pronađe šejha Jusufa Hemedanija.

Drugo poglavlje romana nosi naslov "Ahmed Yesevi Pirini ararken -Dert-" (Dok je Ahmed Jesevi tražio svog šejha -Duhovna bol-). U ovom poglavlju romana, Ahmed Jesevi je prošao kroz težak period života nakon smrti svog duhovnog učitelja Arslan-babe. Uprkos boli i gubitku, nastavio je posjećivati tekiju i prisustvovati predavanjima. Prerastao je godine dječaćkog doba i preuzeo ulogu *murida* u Arslan-babinoj tekiji. U tom periodu sanjao je mnoge ljude u nepoznatim mjestima kako ga dozivaju da im pomogne. Učio je zanat od derviša Hasana, izrađivao drvene kašike i tako osiguravao egzistenciju sebi i svojoj sestri. Jednog dana iz Buhare je došao derviš po imenu Osman Bahadir i obavijestio Ahmeda da ga šejh Jusuf Hemedani čeka. Prije nego što je krenuo u Buharu, njegova sestra Dževher Šehnaz mu je prenijela očevu oporuku koja nalaže da se oženi Ajšom Hoštač. Nakon vjenčanja, Ahmed je proveo još sedam dana u Jesiju. Prije odlaska na put u Buharu, otišao je do Sajrama kako bi se oprostio od mezara svojih roditelja, zatražio je halala od njih i krenuo na put.

Naslov trećeg poglavlja romana je "Yusuf Hemedani Dergahında Pişerken -Maksat-" (Duhovno sazrijevujući u tekiji Jusufa Hemedanija -Namjera-). Godine 1120. Ahmed Jesevi je krenuo na put za Buharu sa Osmanom Bahadirom i ušao u grad kroz kapiju Gulbad. Tog

³⁵ Hurma od Poslanika a.s.

jutra, šejh Jusuf Hemedani je otišao u Merv da održi predavanje, a sljedećeg jutra se vratio i u tekiji susreo sa Ahmedom. Njihova bliskost bila je očigledna već pri prvom susretu. Ahmed Jesevi je većinu vremena provodio u tekiji šejha Hemedanija u Buhari, a tek povremeno bi odlazio u Jesi. U tom periodu, oko 1130. godine, dobio je sina Ibrahima. Ahmed je bio jedan od četvorice šejhovitih omiljenih derviša, pored Abdullaha Berkija, Hasana Endakija i Abdulhalika Gudždavanija. Kada bi išao u neki drugi grad, šejh bi poslove u tekiji prepuštao drugim dervišima, a sa sobom bi uvijek vodio Ahmeda. Ahmedova supruga Ajša Hoštač i sestra Dževher Šehnaz podučavale su žene, dok je sin Ibrahim već služio u tekiji u Jesiju. Prije smrti, Hemedani je imenovao Abdullaha Berkija kao prvog *vekila*³⁶, a zatim Hasana Endakija, Ahmeda Jesevija i Abdulhalika Gudždavanija. Također je oporučio da ga Abdullah ogasuli, a Hasan spusti u kabur. U mjesecu muharremu 535. hidžretske, odnosno 12. aprila 1140. godine šejh Jusuf Hemedani je preselio na bolji svijet. Nakon njegove smrti, Ahmed je još neko vrijeme ostao u Buhari, gdje je, zahvaljujući učenju i duhovnom vođenju svog šejha, nastavio podučavati druge.

Naslov posljednjeg poglavlja je "Yesevî İsmi Bütün Diyarlara Düşerken –Mefkûre-" (Kada se za Jesevija bude znalo u svakom mjestu -Ideal-). U posljednjem poglavlju romana, nakon smrti učitelja Jusufa Hemedanija, Ahmed se vratio u Jesi, prepuštajući sve obaveze u tekiji u Buhari Abdulhaliku Gudždavaniju. Njegovo ime brzo se proširilo cijelim Turkistanom. Nastavljao je s pozivanjem na pravi put u tekiji u Jesiju, gdje su među njegovim sljedbenicima bili i derviši iz Kine, Kavkaza i Egipta. Jesevijski derviši su otišli u Anadoliju i Kinu, te je šejh dobio vijesti kako su i tamošnji narodi prihvatili islam. Ahmedov sin Ibrahim je postao šehid. Usmrtio ga je jedan čovjek iz plemena Savran. Iako mu je smrt sina teško pala, Ahmed je ipak odlučio oprostiti ubici. Nakon smrti sina, šejh Jesevi je malo govorio. Kada je napunio šezdeset i tri godine, životnu dob u kojoj je Muhammed, a.s., napustio ovaj svijet, naredio je dervišima da mu naprave podzemnu sobu gdje će provesti ostatak života u zikru, ibadetu i pisanju poezije. Izlazio bi samo petkom kako bi ljudima održao vaz. Prema različitim predajama, tu je živio stotinu dvadeset, stotinu dvadeset pet ili čak stotinu trideset godina.

Nakon pregleda sadržaja romana u narednom poglavlju teoretski ćemo predstaviti glavne odlike biografskih romana.

³⁶ Zamjenik, zastupnik šejha. Vidi: K. Čemo, *Rječnik sufijsko-tarikatskih izraza*, str. 241.

5. BIOGRAFSKI ROMAN

Biografija (gr. *bios-život; grafo-pisati*) je književni žanr koji opisuje život neke istaknute ličnosti. Cilj biografije je da cjelovito prikaže život izabrane osobe, da odgonetne i dočara njen karakter, da uspostavi vremenski slijed događaja i da oslika društvene prilike koje su obilježile njen život. Književnici u izradi biografije koriste svu dostupnu građu: dnevnike, memoare, pisma, prepiske, intervjuje, arhivsku građu.³⁷ Prema pristupu biografija može biti: znanstvena, romansirana, popularna ili leksikografska, a po stilu kritičko-analitička, narativna ili deskriptivna. Biografski romani - romansirane biografije književna su djela u kojima nad biografskim podacima prednost ima književnoumjetnički izraz, te mogu postati slavni od opisane osobe.³⁸

Biografski roman je vrsta romana u kojem autor opisuje život druge osobe, od njenog rođenja pa sve do smrti. Ovakva djela govore o stvarnim ličnostima, oslanjajući se na istinite podatke, dokumente i činjenice, dok ih istovremeno umjetnički oblikuju u fiktivnu strukturu romana. Osobe čiji su životi opisani u romanu, najčešće su one koje su se istakle u različitim sferama društva kao što su umjetnost, politika, kultura, nauka, ili su svojim jedinstvenim osobinama ostavile trag unutar društva.³⁹ Drugim riječima, autor biografskog romana priča stvarnu životnu priču pridržavajući se jedinstvenih pravila romana.⁴⁰

Turski teoretičar Koldžu kaže: „Biografski romani su djela koja imaju za cilj detaljno prikazati život poznate ili nepoznate osobe, koju opisuje neko drugi.“ U zapadnoj književnosti napisane su biografije mnogih poznatih ljudi, od političkih ličnosti do filozofa i umjetnika.⁴¹

Drugi turski autor, Andi ističe da, bilo da romanopisac pripovijeda stvarne životne priče ili potpuno izmišljene sudbine, fokus uvijek ostaje na glavnom liku. Sve ostalo, detalji, okolnosti i motivi služe samo kao sredstvo za oblikovanje priče o toj osobi.⁴²

Naime, žanr biografije polazi od postojeće stvarnosti, biografije imaju i historijsku i dokumentarnu vrijednost. Roman se, s druge strane, oslanja na fikciju, a ne na stvarnost.

³⁷ T. Popović, *Rečnik književnih termina*, str. 90-91.

³⁸ Proleksis enciklopedija, Biografija ili životopis: <https://proleksis.lzmk.hr/12313/> (zadnja posjeta: 29.08.2024.)

³⁹ Vidi više: Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap, 7. Baskı, Ankara, 2009., str. 232.

⁴⁰ Mehmet Narlı, *Roman Ne Anlatır*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012., str. 212.

⁴¹ Ali İhsan Kolcu, *Türk Romanı El Kitabı*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2013., str. 79.

⁴² M. Fatih Andi, *Roman ve Hayat*, Ak Yayınları, İstanbul, 2010., str. 136.

Prema riječima teoretičara Kahramana, "Biografija u suštini zahtijeva istraživački pristup i metodičnost, dok roman iziskuje kreativnost i fikciju."⁴³

U romansiranim biografijama prisutan je romaneskni pristup temi i životima koji se predstavljaju. Bitno je istaknuti da kod takvoga modela biografije, tekst vrlo usko korespondira s tipičnim romanom, što znači da se prati složenost prikazivanoga društva, portret jedne ili više ličnosti, njihova psihološka karakterizacija, odnosi s drugim likovima /osobama, predstavljanje određene filozofske problematike i pogleda na svijet. Jezik romansirane biografije sličan je ili gotovo identičan, jeziku književnoumjetničkih tekstova: individualan je (ovisi o autorovom stilu pisanja), slobodan (neopterećen jezikoslovnim i društvenim normama), deskriptivan (sklon opisivanju i predstavljanju detalja), sklon uporabi neuobičajenih riječi (dijalektizmi, arhaizmi) i stvaranju vlastitih zakonitosti (npr., pisanje općih imenica velikim slovom: Stric, Doktor). Zbog toga se romansirana biografija može nazvati i literarnom biografskom knjigom, a kao takvu je određuju i estetski i socijalni faktori. U skladu s time može doći do zamjene u svijesti čitatelja – čitanje biografije (teksta nastaloga na temelju zbilje) postaje čitanje fikcionaliziranoga teksta. Može se reći da bi svačiji život – odluči li ga se ispriopovijedati – mogao biti tema romansirane biografije, pa čak i neke neuzbudljive biografije. Romansirani tekst, neovisno o tome iz čega proizišao, nudi mnoštvo karakteristika koje privlače pažnju čitalaca: portretiranje lika, rekonstrukcija svijesti, psihološki profil, unutarnji monolog, fabula, pripovjedač koji (ne)zna u kojemu smjeru će se radnja razvijati, simboliku teksta, te zbog svega toga postaje uzbudljivo štivo. Romansirana biografija vrlo rijetko u svojoj strukturi ima slikovnih priloga.⁴⁴

Glavne karakteristike biografskih romana:

1. Biografski romani prikazuju "stvarni život" kroz određeni zaplet, koristeći jezik romana.
2. Cilj biografskog romana je predstaviti život i ličnost odabrane osobe sa svim detaljima, na način koji će se dopasti čitaocu.
3. Život osobe prikazuje kroz fikciju, likovi u biografskim romanima djeluju živopisnije i upečatljivije u poređenju sa stvarnim biografijama.

⁴³Alim Kahraman, *Beşir Ayvazoğlu'nun Yahya Kemal Romani*, Kaşgar, Sayı 26, Mart-Nisan 2002., str. 34.

⁴⁴DVA MODELA BIOGRAFIJE O IVANI BRLIĆ-MAŽURANIĆ, [file:///C:/Users/Muhamed-PC/Downloads/33. Ruzica Jovanovic i Marko Ek.pdf](file:///C:/Users/Muhamed-PC/Downloads/33_Ruzica%20Jovanovic%20i%20Marko%20Ek.pdf) (zadnja posjeta: 29.08.2024.)

4. Da bi neka osoba postala junak biografskog romana, njen život mora biti neuobičajen, ispunjen dramatičnim elementima, događajima i sukobima, zbog čega junaci biografskih romana ne nalikuju običnim ljudima/likovima.
5. Junaci biografskih romana su ličnosti koje su svojim djelovanjem obilježile određeni historijski period, svojim životom stekle divljenje okoline, te se zbog toga može reći da između njih i vremena u kojem su živjeli postoji neraskidiva veza.
6. S obzirom da su biografski romani utemeljeni na stvarnosti, od autora se zahtijeva da prethodno sprovede opsežno istraživanje o životu osobe o kojoj piše, prikupi relevantne podatke i koristi ih kao osnovu za dalji rad.
7. Biografski romani, kao i biografije, nose historijsku i dokumentarnu vrijednost, budući da zahtijevaju intenzivan rad i pisanje na osnovu bogatih izvora. Prema Irvingu Stoneu, najvažnija odlika ovog žanra jeste oslanjanje na objektivne podatke, dokumente i svjedočanstva.
8. Struktura biografskih romana često podsjeća na historijske romane, budući da se oslanja na stvarne događaje i ličnosti.
9. Biografski romani temelje se na tri osnovna elementa: historija, biografija i umjetnost romana.
10. Dok se biografski romani fokusiraju na osobe i njihov uticaj na događaje, historijski romani se pretežno bave samim događajima.
11. Značaj biografije je u tome što se oslanja na stvarnost i historijske izvore, te zasniva na temeljitom istraživanju. S druge strane, značaj biografskog romana jeste u sposobnosti da se fikcija izbalansira sa stvarnošću, pri čemu se ne narušavaju temeljne karakteristike književne forme.
12. Dok se biografija, poput historije, temelji na dokumentima i činjenicama, biografski roman bazira se na interpretaciji stvarnosti s određenom namjerom.
13. U ovakvim romanima često postoji određena bliskost između autora i osobe o kojoj se piše, kao što je prijateljstvo, rodbinska veza, poznanstvo ili divljenje. Zbog toga je pripovijedanje često protkano autorovim dojmovima, divljenjem i želji da junaka biografije prikaže u najboljem svjetlu što neminovno dovodi do subjektivnog pristupa pripovijedanju.⁴⁵

⁴⁵ Vidi više: Dilek Çetindaş, *Türk edebiyatında biyografik anlatı ve romanlar*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016., str. 101-107.; Türk Romanında Yeni Bir Taz: Biyografik Roman, <https://www.turkedebiyati.org/biyografik-roman/> (zadnja posjeta: 29.08.2024.)

Biografski romani u turskoj književnosti

Prvi primjer biografskog romana u turskoj književnosti je djelo Hasana Âli Yücela (1897-1963) pod naslovom *Goethe: Bir Dehanın Romanı* (1932). U predgovoru romana, autor objašnjava da je ovaj roman nastao iz osjećaja divljenja prema Goetheu i njegovim idejama. Hronološki gledano, na drugom i trećem mjestu po redu nalaze se biografski romani Mehmeta Emina Erişirgila (1891-1965), *Ziya Gökalp: Bir Fikir Adamının Romanı* (1951) i *Mehmet Akif: İslamcı Bir Şairin Romanı* (1956).⁴⁶ Zatim se ističe djelo İlhan Selçuka *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı* (1973-1975., u dva toma), u kojem autor kroz fikcijski okvir oživljava uspomene i život kapetana Selahattina, kao i djelo Oğuz Ataya *Bir Bilim Adamının Romanı* (1975), koje govori o životu prof. dr. Mustafe Inana. Oba djela se ubrajaju među značajne primjere biografskog romana.

Nakon 1990-tih godina došlo je do rasta broja biografskih romana. U nastavku ćemo navesti neke od njih: Nermin Bezmen *Kurt Seyit ve Shura* (1992), Zeynep Oral *Leyla Gencer Tutkunun Romanı* (1992), Necati Cumal *Viran Dağlar* (1994), dva romana Ayşe Kulin *Adı: Aylın* (1997) i *Füreya* (2000), Attila Şenkon *Bütün Düşler Nazlı* (1998), Burak Çerezcioğlu *Mavi Saçlı Kız* (2001), Beşir Ayvazoğlu *Bozgunda Fetih Rüyası* (2001), dva romana Erdema Sabih Anılana *Padişahlar Da Ağlar: Kanuni* (2006) i *Cariyelikten Hasekiliğe Hürrem* (2005), Talat Uzunyaylalı *Efsane Kadın-Nene Hatun* (2006), Fatma Aliye *Uzak Ülke* (2007), Hasan Öztürk *Çınarlı Köyün Muhtarı* (2007), Naşide Gökbudak *Perina* (2008), Ayşe Kulin *Türkan* (2009), Hıfzı Topuz *Hava Kurşun Gibi Ağır: Nazım Hikmet'in Romanı* (2011), Naşide Gökbudak *Kaderimi Ben Yazmadım* (2018).⁴⁷

U okviru biografskih romana značajan je broj djela posvećen temama sufizma, životima sufijskih učitelja, šejhova i derviša, kao i tekijama i pripadnicima sufijskih tarikata. Napisan je znatan broj biografskih romana o ličnostima poput Yunusa Emrea, Mevlane i Şemsa Tebrizija, Niyazi-i Misrija, Abdulkadira Geylanija, Hacı Bektaşa Velija, Hacı Bayrama Velija, Hallaca Mansura, Ebu'l-Hasana Harakanija, Ibn Arabija, Saida Nursija i Yaman-dede. Dok se neka od ovih djela bave duhovnim razvojem značajnih ličnosti, neka od njih se fokusiraju na predaje, kao što je roman *Martuları Evcilleştiren Şairler, Şeyh Yahya Efendi, Şeyhülislam Yahya Efendi* autorice Ayle Abak. Romani o sufijskim učenjacima, kao i romani

⁴⁶ Türk Romanında Yeni Bir Taz: Biyografik Roman, <https://www.turkedebiyati.org/biyografik-roman/> (zadnja posjeta: 29.08.2024.)

⁴⁷ Ibid, (zadnja posjeta: 29.08.2024.)

napisani s ciljem da promoviraju određena vjerska učenja kao i favoriziraju pojedine ličnosti, proizilaze iz želje autora da prikažu sufijski pravac kojima pripadaju.⁴⁸

U savremenoj turskoj književnosti napisan je veći broj biografskih romana u kojima se prikazuju tesavvufski velikani iz historije turkijskih naroda. To je pokazatelj sve većeg interesa savremenih čitalaca za duhovnost i historiju sa kojima se mogu upoznati kroz prijemčivi jezik i stil biografskih romana. U nastavku ćemo navesti nekoliko popularnih biografskih romana, koji svojim sadržajem podsjećaju na roman *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi*:

1. *Bir Ben Vardır Bende Benden* - Emine Işinsu

Prvo izdanje ovog romana je objavljeno 2002. godine, te prikazuje putovanje Junusa Emrea od stanja običnog čovjeka, preko derviša, do zaljubljenika na putu ka Bogu.⁴⁹

2. *Mihmandar (Bir Eyüp Sultan Romanı)* - İskender Pala

Roman opisuje život Sultana Ejuba koji se, inspirisan hadisom Muhammeda, a.s., o divnoj vojsci koja će osvojiti Kntantinopolj, priključuje vojsci koja prvi put kreće u osvajanje tog grada. Međutim, hrišćani pokušavaju da ih ubiju na putu. Tokom puta, mali dječak po imenu Hamed postaje Sultan Ejubov saputnik. Ejub Sultan kaže Hamedu da može da ide s njim ako nauči četrdeset hadisa. On također priča Hamedu o tome kako je ugostio Muhammeda, a.s., da bi Hamed to mogao prenijeti drugima nakon njegove smrti.⁵⁰

3. *Aşkın Gözyaşları - Hz. Mevlana* - Sinan Yağmur

Roman prati duhovnu vezu između Mevlane i Šemsa iz Tebriza. Šemsov dolazak u Konju duboko mijenja Mevlanin život, ali izaziva sumnju i neprijateljstvo među ljudima. Da bi zaštitio Mevlaninu porodicu, Šems odlazi iz Konje. Nakon što Mevlana izrazi svoju tugu u pismima, Šems se vraća, iako to može značiti njegovu smrt. Šemsov povratak donosi radost, ali on biva ubijen, ostavljajući Mevlanu da ostatak života provede u žalosti.⁵¹

U narednom poglavlju dat ćemo analizu romana *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi*.

⁴⁸ Vidi: D.Çetindaş, *Türk edebiyatında biyografik anlatı ve romanlar*, str. 178-179.

⁴⁹ <https://www.amazon.com.tr/Bir-Vard%C4%B1r-Bende-Benden-%C4%B0%C3%A7eri/dp/9754373825> (zadnja posjeta: 20.08.2024.)

⁵⁰ <https://www.kampustenevar.com/kategori-kitap/mihmandar---kitap-incelemesi> (zadnja posjeta: 20.08.2024.)

⁵¹ <https://nekitapokusak.blogspot.com/2018/01/askn-gozyaslar-2-mevlana-sinan-yagmur.html> (zadnja posjeta: 20.08.2024.)

6. ANALIZA ROMANA

Kako smo već ranije spomenuli, roman *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi* pripada biografskom žanru. Historijski aspekt romana ogleda se u prikazu vremena i okolnosti u kojima je Ahmed Jesevi živio, dok se u biografskom smislu roman fokusira na njegov život i duhovno putovanje. Autor koristi biografske elemente kako bi prikazao ključne trenutke Jesevijevog života, dok istovremeno dodaje i elemente fikcije kako bi obogatio pripovijedanje. Fikcija omogućava autoru da istraži unutrašnji život likova što nije moguće saznati iz historijskih izvora.

Biografski romani nastoje prikazati život i ličnost odabrane osobe do najsitnijih detalja. Da bi neka osoba postala lik u romanu, njen život mora biti obilježen dramatičnim događajima i situacijama. Život te osobe mora biti dinamičan, s usponima i padovima, što od autora zahtijeva temeljitu pripremu, istraživanje i potpuno poznavanje osobe čiji život želi pretočiti u roman.⁵²

Sam autor je, tokom jednog od svojih gostovanja u emisiji *24 Portre* na kanalu 24 TV, istakao da se pri pisanju romana oslanjao na usmene predaje o Ahmedu Jeseviju, koristio elemente iz sufijske i islamske tradicije, te da mu je trebalo oko dvije godine da napiše roman. Naglasio je da njegovo istraživanje nije bilo ograničeno samo na život i djelo Ahmeda Jesevija, već je obuhvatalo i dublje razumijevanje tesavvufa, te da je bilo neophodno poznavanje historijskih i kulturnih prilika tog vremena.⁵³

6.1. Duhovna biografija Ahmeda Jesevija: između fikcije i fakcije

O Ahmedu Jeseviju, kao historijskoj ličnosti, ne postoji dovoljno pouzdanih informacija, a u dostupnoj literaturi često nailazimo na različite podatke. Nesumnjivo, autori su većinom njegov život rekonstruirali na osnovu usmenih predaja, koje nisu nastajale kao historijski dokument i više su usmjerene na prenošenje određenih specifičnosti iz duhovnog života sufijske škole. Djelo *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* autora Fuada Koprulua, je u pogledu izučavanja života Ahmeda Jesevija još uvijek nezaobilazan izvor.

⁵² Emin Özdemir, *Yazınsal Türler*, Bilgi Yayınları, Ankara, 2002., str. 285.

⁵³ Snimak emisije je dostupan na YouTube kanalu: https://www.youtube.com/watch?v=M2b0-kW9_UU&t=737s

Kao što smo već kazali, većina radova koji se bave Jesevijevim životom i djelom, u osnovi su zasnovani na narodnim predanjima, te je teško sa sigurnošću ustanoviti stvarne činjenice. Najvažniji pisani izvor koji može poslužiti za rekonstrukciju duhovnog i intelektualnog pregnuća Ahmeda Jesevija i u kojemu se mogu naslutiti osnovni elementi njegovog tarikata je *Divan-i Hikmet*. Shodno tome, o životu Ahmeda Jesevija je nemoguće pisati bez oslanjanja na spomenute tekstove i predaje.

Budući da se i autor romana koji je u fokusu našeg istraživanja u pogledu fabule oslanjao na usmene izvore o Ahmedu Jeseviju, odlučili smo se na hronološki prikaz duhovne biografije Ahmeda Jesevija, istražujući odnos fikcije i faksije. U analizi romana koristit ćemo naučne izvore, istraživanja i usmene predaje kako bismo sagledali gdje se autor oslanjao na historijske činjenice, a gdje je uvodio elemente fikcije.

Porijeklo i djetinjstvo Ahmeda Jesevija

Roman počinje opisom Sajrama:

Proljeće je tek stiglo u Sajram. U ovom malom mjestu vladalo je neko čudno stanje. Ovaj kraj sa prekrasnim ljudima i djecom na obali rijeke Karasu nije izgledao kao mjesto koje je decenijama jecalo pod potkovicama mongolskih konja. Činilo se ljepše od svakog grada, drugačije od svakog drugog mjesta. Je li bilo tako? Bilo je.⁵⁴

Autor opisuje stanje u Sajramu, mjestu koje je bilo ugroženo mongolskim napadima. U ovom citatu, prikazane su stvarne geografske i historijske okolnosti, dok fikcija dolazi do izražaja kroz subjektivne opise i emocionalne dojmove koje autor koristi kako bi stvorio posebnu atmosferu u svojoj naraciji. Zanimljivo je da autor u romanu ne spominje datum rođenja Ahmeda Jesevija, već se osvrće samo na njegovo rodno mjesto.⁵⁵

⁵⁴ Sayram'a bahar henüz gelmişti. Kimseciklerin bilemediği bir hal vardı bu küçük beldede. Karasu Irmağı'nın hemen kenarında güzel insanların, evlatların olduğu bu diyar; onlarca senedir Moğol atlarının nalları altında inleyen yer değil gibiydi. Her şehirden daha güzel, her mekândan daha başkaydı sanki. Öyle miydi? Öyle gibiydi. F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 11.

⁵⁵ Hodža Ahmed Jesevi (tur. *Hoca Ahmed Yesevi*) je rođen u istočnom Turkistanu u kasabi Sajram, na obali rijeke Karasu, pritoci rijeke Šahjar koja se nalazi na istoku grada Čimkend. Sajram se u to vrijeme još nazivao i Isfidžab ili Akşehir, a njegovo stanovništvo su činili Turci i Iranci. Vidi: Kemal Eraslan, »Ahmed-i Yesevi«, u: *Yesevilik Bilgisi*, uredili Cemal Kurnaz i Mustafa Tatci, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 2000., str. 100.; Hayati

*Njegov otac je bio poznati šejh Sajrama pa čak i cijelog tog kraja, barka mora znanja. Kroz njegovu tekiju je prošlo desetine učenika, podučavao ih je islamu, svojom svjetlošću obasjavao svijet. Zapravo je bio potomak hazreti Pejgambera.*⁵⁶

Hayati Bice u svom djelu pod nazivom *Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi* navodi da je Ahmedov otac bio poznati sajramski šejh Ibrahim čije se porijeklo veže za Muhammeda b. el-Hanefija, sina hazreti Alije.⁵⁷ To su informacije koje se temelje na historijskim izvorima. Autorov subjektivni dojam dolazi do izražaja u opisima i metaforama poput *barka mora znanja* i *svojom svjetlošću obasjavao svijet*, gdje autor koristi poetski jezik kako bi naglasio važnost šejha Ibrahima i stvorio snažnu emocionalnu sliku o njegovom uticaju.

*Njegova majka, Ajše Hatun, naspustila je ovaj svijet dok je Ahmed još bio u povelju, ostali su siročad. Njegov otac, Šejh Ibrahim, je prije samo godinu dana pripojio svoje tijelo zemlji i povjerio joj Ahmeda. Dževher Šehnaz je i sama bila siročić, ali je, da Ahmed ne bi bio tužan, skrivala svoju tugu, i na skrivenim mjestima čeznula da bude dijete koje uživa zaštitu roditelja, a ne starija sestra.*⁵⁸

Opis smrti majke Ahmeda Jesevija, zasniva se na biografskim činjenicama iz njegovog ranog života. Historijski izvori potvrđuju da je Ajše Hatun napustila ovaj svijet dok je Ahmed bio još dojenče, a autori poput Fuada Koprulua u djelu *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* i Fehima Nametka u *Historiji turske književnosti* također ističu da je Ahmed vrlo rano ostao

Bice, *Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı, Ankara, 2016., str. 54.

Iako se ne zna pouzdano tačna godina rođenja Ahmeda Jesevija, prihvata se da je rođen 1093. godine, na osnovu podatka iz njegove risale pod nazivom *Fakr-name*, u kojoj se navodi da je živio 73. godine i umro 1166. godine. Vidi: F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, str. 62.

⁵⁶ Babası Sayram'ın ve hatta bütün bu diyarların namılı şeyhi, ilim deryasının sandalı idi. Dergâhının eşiginden onlarca talebe geçmiş, İslam'ı öğretmiş, nuru âleme serpmişti. Esasında Hz. Peygamberin soyundan geliyorlardı. F. Duman, *Pîr-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 62-63.

⁵⁷ Silsila Ahmeda Jesevija kojom je povezan sa Poslanikom Muhammedom a.s. je sljedeća: Hz. Ali > Muhammed Hanefî > Abdul-Fettah > Abdul-Cebbar > Abdul-Kahhar > Abdur-Rahman > Kutb-ı Türkistan Hoca İshâk Bâb > Harun Şeyh > Mü'min Şeyh > Musa Şeyh > İsmail Şeyh > Hasan Şeyh > Hüseyin Şeyh > Osman Şeyh > Ömer Şeyh > Muhammed Şeyh > İftihar Şeyh > Mahmud Şeyh > İlyâs Şeyh > İbrâhim Şeyh > Hazret-i Sultanü'l Ârifin Hoca Ahmed Yesevî. Vidi: H. Bice, *Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi*, str. 56.

Kabur šejha Ibrahima kojeg Jesevi spominje u svome *Divan-i Hikmetu* kao Ak Turbe nalazi se u Sajramu.

Uluğ babam ravzası ol Ak Türbetge

Başca moga oca je u Ak Turbetu

Ahmed Yesevi, *Divan-ı Hikmet*, Sağlam Yayınevi, İstanbul, 2016., str. 138.; F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, str. 62.; K. Eraslan, »Ahmed-i Yesevi«, str. 101.

⁵⁸ Anası Ayşe Hatun, daha Ahmed kundaktayken bu dünyayı terk eylemiş, öksüz kalmışlardı. Babası Şeyh İbrahim ise daha bir sene evvel dünyanın toprağına katmıştı bedenini de Ahmed'i ona emanet etmişti. Kendi de yetim, kendi de öksüzdü Gevher Şehnaz'ın, lakin Ahmed üzülmesin diye hüznünü gizliyor, تنها köşelerde bacılığından ziyade bir ananın ve babanın çocuğu olmayı özlüyordu. F. Duman, *Pîr-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 62.

bez majke. Biografske činjenice uključuju i to da je Ajše Hatun bila kćerka šejha Muse, čiji je halifa bio Ahmedov otac, šejh Ibrahim. Nakon smrti roditelja, brigu o malom Ahmedu preuzela je njegova sestra Dževher Šehnaz.⁵⁹ Dok su ovi detalji vezani za stvarne historijske događaje i biografske podatke, fikcija se prepoznaje u emotivnom prikazu Dževher Šehnaz koja, iako je sama siročić, skriva svoju tugu kako bi Ahmedu pružila osjećaj sigurnosti i ljubavi.

Sve do smrti njegov otac se brinuo o Ahmedovom obrazovanju. Otac ga je podučio vjeri, znanju, moralu, cilju, tajni, svemu.⁶⁰ Otac ga je podučio uzimanju abdesta.⁶¹

Hayati Bice u svom djelu *Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi* ističe da je Jesevi osnovno obrazovanje stekao od svog oca, šejha Ibrahima, te od uglednog učenjaka Sajrama, Šhabeddina Isidžabija.⁶² Iz romana zaključujemo da se autor ovdje oslanjao na stvarne podatke iz Jesevijevog života.

Tek je bila, godina dana od kada je Dževher Šehnaz Hatun povela svoga mlađeg brata Ahmeda i pridružila se karavani iz njihovog rodnog Sajrama i došla u Jesi.⁶³

Fuad Koprulu, Fehim Nametak i Hasan Nadirhan ističu da je, nakon smrti roditelja, Ahmed Jesevi zajedno sa sestrom Dževher Šehnaz napustio rodni Sajram i preselio se u grad Jesi⁶⁴, što dodatno osnažuje vjerodostojnost historijskih podataka u romanu.

Prema jednoj predaji Ahmed je ime Jesevi dobio po sultanu koji je u to vrijeme vladao u Transoksaniji i Turkistanu. Naime, ovaj sultan je zime provodio u Semerkandu, a ljeta u planinama Turkistana. Kao i svi turkijski vladari i on se zanimalo za lov te bi ljeti vrijeme provodio u lovu po planinama. Jednog ljeta poželi da lovi na planini Karadžuk, ali zbog

⁵⁹ F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, str. 62.

⁶⁰ Ölene kadar Ahmed'in eğitimiyle babası ilgilenmişti, dini, ilmi, ahlakı, maksadı, sırrı, herşeyi babası öğretmişti ona. Vidi: F. Duman, *Pîr-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romani*, str. 63.

⁶¹ Ona abdest almayı babası öğretmiş. Ibid, str. 105.

⁶² H. Bice, *Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi*, str. 62.

⁶³ Daha bir sene henüz tamam olmuştu ki; Gevher Şehnaz Hatun, kardeşi küçük Ahmed'i alıp memleketleri Sayram'dan bir kervanın peşine katılıp Yesi'ye gelmişlerdi. F. Duman, *Pîr-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romani*, str. 62.

⁶⁴ F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, str. 63.; F. Nametak, *Historija turske književnosti*, str. 54.; H. Nadirhan, *Arslan Bab ve Ahmed Yesevi*, str. 3., http://ktp.isam.org.tr/pdfdrq/D02193/2009_X_24/2009_X_24_HASANN.pdf (zadnja posjeta: 25.06.2024.)

izrazito nepristupačnog i neravnog terena, nije uspio ništa uloviti. Stoga je želio ukloniti ovu planinu. Sakupio je sve evlije sa prostora na kojem je vladao i želio da posredstvom njihovih dova Karadžuk nestane. No uprkos tome što su se tri dana molili i učili dove ništa se nije dogodilo. Tragajući za razlogom, jedan od njih se zapita da li su izostavili nekog od evlija iz te zemlje. Tada uvidješe da sin šejha Ibrahima, dječak Ahmed nije prisutan, te poslaše ljude u Sajram po njega. Kada je Dževher Šehnaz čula za to reče bratu da ode do očevog mezara jer, prema očevoj oporuci, trebao da otkrije sofru koja se tamo nalazi i ako u tome uspije to je značilo da je došlo vrijeme i da otkrije svoju tajnu. Ahmed ode do očevog mezara i ugleda sofru pored njega. Potom ode do planine Karadžuk koja se Ahmedovom dovom sravnj sa zemljom. Sultan Jesevi vidjevši ovaj *keramet*⁶⁵ i veličinu malog Ahmeda zamoli ga da se njegovo ime izgovara vječno, da bude spominjano do Sudnjeg dana. Na to Ahmed reče:⁶⁶

*„Od sada ko god spomene moje ime neka ga spomene s vašim imenom.“ Tako se od tog dana počeo zvati Ahmed Jesevi.*⁶⁷

Ovo predanje bilježi i Koprulu. Iako nije potpuno jasno da li je Fatih Duman preuzeo predanje iz Kopruluovog djela ili iz nekog drugog izvora, u romanu navodi da se oslanjao na vjerodostojna predanja.

Duhovni učitelj Ahmeda Jesevija: Arslan-baba

Prema podacima iz usmene predaje, Arslan-baba je bio jedan od ashaba Poslanika, a.s.. Živio je četiri stotine ili sedam stotina godina.⁶⁸ Arslan-baba je po predanju došao na područje Turkistana kako bi pronašao i odgojio Ahmeda Jesevija. Tokom jedne od bitaka ashabi Allahovog Poslanika, a.s., su ostali gladni, te se obratiše Poslaniku, a.s. a on je uputio dovu Svevišnjem Bogu pa je melek Džibril sišao sa posudom hurmi iz Dženneta. Jedna hurma je pala na zemlju. Hazreti Džibril je rekao da ta hurma pripada čovjeku iz ummeta po imenu Ahmed Jesevi. Poslanik, a.s., je pozvao svoje ashabe da dostave taj amanet, međutim niko od njih se nije javio. Na koncu je amanet na sebe preuzeo Arslan-baba. Poslanik, a.s., je hurmu

⁶⁵ Nadnaravna moć, snaga, znanje koje Bog daje posvećenim ljudima. Po sufijskom vjerovanju postoje dvije vrste kerâmeta: moć hodanja po vodi, letenja i dr. i duhovni kerâmet, to jest znanje metafizičkog, nevidljivog. Vidi: K. Čemo, *Rječnik sufijsko-tarikatskih izraza*, str. 149.

⁶⁶ Vidi više: F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, str. 29., 30., 31.; F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romani*, str. 101., 102.

⁶⁷ "Bu andan sonra bizim isimimizi kim söylerse senin isminle beraber ansın o vakit". Böylelikle o günden sonra Ahmed Yesevi diye anılmaya başladı. F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romani*, str. 102.

⁶⁸ K. Eraslan, »Ahmed-i Yesevi«, str. 102., F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, str. 28.

stavio u Arslan-babina usta, i objasnio mu kako da pronade Ahmeda Jesevija, te mu naredio da se pobrine za njegov odgoj. Arslan-baba je došao na područje Turkistana i predao ono što mu je povjereno. Godinu nakon toga je preselio na bolji svijet.⁶⁹

Navedenu usmenu predaju, koja opisuje kako je Arslan-baba preuzeo hurmu od Poslanika, a.s., kako bi to prenio Ahmedu Jeseviju, zabilježili su i autori Fuad Koprulu i Hayati Bice. Fatih Duman u romanu također koristi ovu predaju kao osnovu za razvoj fabule. Osim ove, autor navodi i drugu verziju predaje u kojoj je Arslan-baba potomak ashaba Selmana el-Farisija, koji je na sebe preuzeo povjerenu hurmu i taj amanet se potom prenosio sa generacije na generaciju sve do Arslan-babe.⁷⁰ Prema autoru romana, prva navedena predaja je pouzdanija, te je on na njoj zasnovao fabulu svog romana.⁷¹

Arslan-baba, koji je ispunio ovu naredbu, došao je u Jesi stoljećima kasnije i nakon što je ispunio svoju dužnost da preda hurmu koja je bila amanet Allahovog Poslanika njenom vlasniku, umro je već sljedeće godine.⁷²

Zanimljivo je i da se spomenuto predanje navodi i u *Divan-i Hikmetu*:

Yetti yaşda Arslan Babga kıldım selâm	Sa sedam godina Arslan-babi nazvah selam
Hak Mustafâ emânetin kılıñ inâm	Hak Mustafin emanet meni predaj
Uşol vaktıda miñbir zikrin kıldım tamam	U taj čas završih hiljadu i jedan zikir
Nefsim ölüp lâ'mekânga aştım mena	Svoj nefis pokorih, i uzdigoh se do lamekana ⁷³

⁶⁹ F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, str. 28., 29. ; F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romani*, str. 59., 60.; H. Bice, *Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi*, str. 66-67.

⁷⁰ Vidi više: F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romani*, str. 48-50.

⁷¹ Vidi: F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romani*, str. 59.; H. Nadirhan, *Arslan Bab ve Ahmed Yesevi*, str. 2., http://ktp.isam.org.tr/pdfdrg/D02193/2009_X_24/2009_X_24_HASANN.pdf (zadnja posjeta: 25.06.2024.)

⁷² Bu emri yerine getiren Arslan Baba, asırlar sonra Yesi'ye geldi ve Hz. Resulullah'ın emaneti olan hurmayı sahibine iletme görevini yerine getirdikten sonra, ertesi yıl vefat etti. F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romani*, str. 60.

Pored toga što se Arslan Baba u predajama predstavlja kao osoba koja je živjela četiri stotine godina, i više je predstavljen kao imaginarna ličnost, u gradu Otrar u blizini Jesija postoji njegovo turbe. Shodno tome, pretpostavljamo da je Arslan Baba bio stvarna historijska ličnost. Mezar Arslana Babe je pored ruševina grada Otrara u današnjem Kazahstanu, koji su uništili Mongoli. Vidi: H. Bice, *Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi*, str. 70.

⁷³ Bez mjesta, onaj koji nema mjesta, kome mjesto nije potrebno – Bog. Vidi: F. Nametak, *Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti*, str. 158.

Stihovi počinju sa simboličnim prizorom u kojem se Ahmed Jesevi u sedmoj godini svog života susreće sa Arslan-babom i naziva mu selam, što ukazuje na početak njegovog duhovnog obrazovanja. U drugom stihu, on spominje primanje amaneta, od Mustafe (simbolično ime za Muhammeda, a.s.), što implicira duhovnu misiju koju prihvata. Treći stih naglašava završetak hiljadu i jednog zikra, koji u tesavvufskom učenju simbolizuje dublje povezivanje sa Bogom kroz duhovnu praksu. Ovaj broj nije slučajan, već nosi duhovnu simboliku stalnog sjećanja na Boga. Četvrti stih, „Svoj nefš pokorih, i uzdigoh se do la mekana“, naglašava ključnu sufijsku temu - borbu protiv nefsa i uzdizanje do duhovnog stanja izvan materijalnog svijeta, „la mekana“, što označava stanje bezvremenog, bezprostornog postojanja, blizine s Bogom.

Hurma berip başım silep nazar kıldı	Hurmu mi dade, pomilova i pogleda me
Bir fursatta ukbâ sari sefer kıldı	U jednom trenutku otputova na drugi svijet
Elvedâ dep bu âlemdin gûzar kıldı	Zbogom reče i ode sa ovog svijeta
Mekteb barıp kaynap, coşup taşım mena ⁷⁴	U mekteb dođoh ushićen i zanesen

U prvom stihu i sam Jesevi navodi da mu je Arslan-baba dao hurmu, koja je bila amanet od Poslanika, a.s. Sljedeća dva stiha govore o Arslan-babinom odlasku sa ovog svijeta, što simbolizuje prolaznost života i trenutak kada se učenik mora osloniti na vlastitu duhovnu snagu. U završnom stihu Jesevi opisuje svoje emocionalno stanje nakon što je doživio duboko duhovno iskustvo i učenje od Arslan-babe. Na osnovu navedenog, možemo zaključiti da se predaja o amanetu čuvala i prenosila u jesevijskoj tradiciji, budući da je zabilježena i u samom *Divan-i Hikmetu*.

Fuad Koprulu u svome djelu navodi da Arslan-baba nije mogao imati snažan uticaj na Ahmedovu ličnost budući da je umro kada je Ahmed još bio dijete.⁷⁵ Uzimajući u obzir da Jesevi u svojim stihovima u *Divan-i Hikmetu* veoma često spominje duhovnog učitelja Arslan-babu ne možemo se složiti sa tvrdnjom Koprulua. Shodno kazanom, i Hasan Nadirhan

⁷⁴ A. Yesevi, *Divan-i Hikmet*, str. 74.

⁷⁵ Vidi: F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, str. 64.

u svome tekstu pod naslovom „Arslan Bab ve Ahmed Yesevi“ navodi da je Arslan-baba ličnost koja je imala važnu ulogu u odgoju Ahmeda Jesevija.⁷⁶

*Arslan-baba je neko vrijeme hodao sam. Stanovnici ove zemlje, odnosno Turci, dali su mu ovo ime. Zapravo su njegovi preci došli ovamo iz arapskog svijeta kako bi širili islam i svjetlost po cijelom svijetu. Ali, nakon toliko vremena smatrao se Turčinom. Tako su ga i prihvatili. Jedino po čemu se razlikovao od drugih bila je tamna boja kože okupana suncem i oči crne poput crnog merdžana. Voljeli su ovog smrtnika kojeg su zvali baba, a i Arslan-baba je, Allaha radi, volio njih.*⁷⁷

Na osnovu podatka iz *Divan-i Hikmeta* Arslan-baba je došao u Turkistan kada je Ahmed imao sedam godina.⁷⁸ Kemal Eraslan u svom radu pod nazivom *Ahmed-i Yesevi* navodi da je Arslan-baba porijeklom bio Arap,⁷⁹ što nam potvrđuje historijsku činjenicu koju i sam autor u navedenom citatu spominje. U navedenom citatu autorov subjektivni pristup dolazi do izražaja kroz poetske opise Arslan-babe, poput njegove od sunca tamne kože i crnih očiju nalik merdžanu. Također, prikaz njegove veze s turskim narodom, to kako su ga voljeli i prihvatili kao svoga, svakako ulaze u domen autorove interpretacije. Ovi elementi fikcije pomažu da se dočara vrijeme radnje, kao i da se naglasi njegova posebnost u zajednici.

*Pustio je svoj ogrtač da lebdi na laganom ljetnom povjetarcu, i sa štapom u jednoj i tespihom u drugoj ruci hodao je od mjesta do mjesta, od kuće do kuće, tražeći Ahmeda. Ruka kojom je na tespihu zikr činio je uvijek bila u džepu ogrtača, jer nije htio da to pokaže ljudima.*⁸⁰

⁷⁶ Vidi više: H. Nadirhan, *Arslan Bab ve Ahmed Yesevi*, str. 1.,

http://ktp.isam.org.tr/pdfdrg/D02193/2009_X_24/2009_X_24_HASANN.pdf (zadnja posjeta: 25.06.2024.)

⁷⁷ Bir süre öylece tek başına yürüdü durdu Arslan Baba. Bu diyarın halkı, yani ki Türkler, ona böyle isim vermişlerdi. Esasında Arap diyarından buralara İslam'ı yaymak, cihanın her yanına ışığı dağıtmak için gelmişti ataları. Ama bu kadar uzun vakit geçtikten sonra artık Türk sayılırdı o da. Onu öyle kabul ediyorlardı zaten. Diğerlerinden tek farkı güneş kavruğu siyaha çalan teni ve kara bir mercan gibi kapkara gözleriydi. Onlar, 'Baba' dedikleri bu pîr-i faniyi seviyor, Arslan Baba da onları Allah için seviyordu.- F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 53.

⁷⁸ Yetti yaşda Arslan Bab Türkista'ga keldiler Kad sam imao sedam godina Arslan-baba dođe u Turkistan A. Yesevi, *Divan-ı Hikmet*, str. 146.

⁷⁹ K. Eraslan, »Ahmed-i Yesevi«, str. 101.

⁸⁰ Cübbesini hafif esen yaz nesiminin ellerinde savrulmaya vermiş, bir elinde asası, bir elinde tesbihi, yurt yurt, hane hane gezip Ahmed'i arıyordu. Tespih çeken eli devamlı surette cübbesinin cebinde duruyordu. Zira insanlara bunu göstermek istemiyordu. F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 66-67.

Prema predaji, koju navodi i Hayati Bice u svom djelu *Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi*, Arslan-baba je godinama tražio Ahmeda u turkistanskim stepama kako bi mu prenio 'Muhammedov amanet' i na koncu je došao do Jesija slijedeći duhovni znak.⁸¹ Ovaj citat prikazuje Arslan-babu dok prolazi kroz naselja tražeći mladog Ahmeda. Autor ovdje koristi stvarne događaje, oslanjajući se na historijske izvore poput Hayatijevog djela, dok fikcijom stvara sliku Arslan-babe kao duhovnog vodiča koji je u harmoniji s prirodom. Štap u jednoj ruci simbolizira njegovu mudrost i autoritet, dok tespih u drugoj ruci naglašava njegovu posvećenost vjeri i duhovnosti. Skriveno činjenje zikra s tespihom u džepu naglašava skromnost, gdje su njegova djela skrivena od očiju svijeta, čime se ističe suštinska odlika sufija koju autor želi prikazati kroz ovaj prizor.

*Kako je čudno ovo mjesto, kakva je čarobna laž ovaj svijet. Dok sam plakao zbog svoje usamljenosti, tugovao i jadikovao što sam ostao siročče, dobio sam poklon kojeg možda ni jedan čovjek osim mene neće dobiti. Hazreti Pejgamber je prije nekoliko stoljeća poslao poklon malenom dječaku poput mene. Kakav teret na mojim malenim ramenima! Sada se plašim da neću biti u stanju da opravdam ovaj poklon, ali hvala Bogu što mi je poslao učitelja, šejha, oca. Cijeli dan provodim sa njim, učeći pored njega o vjeri, nauci, tajni. U njegovoj tekiji dan pretvaram u noć, a noć u dan.*⁸²

Ovaj citat, iako plod fikcije, izražava duboku simboliku u odnosu između Ahmeda Jesevija i njegovog duhovnog učitelja, Arslan-babe. Autor koristi literarnu slobodu kako bi prenio unutrašnji svijet mladog Jesevija. Kroz unutarnji monolog izražava osjećaj tereta i odgovornosti, ali i zahvalnost zbog prisustva učitelja, koji ga vodi putem znanja i duhovnosti. Tekija, gdje uči, postaje mjesto preobražaja i otkrivanja tajni vjere, gdje dan i noć gube granice.

⁸¹ H. Bice, *Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi*, str. 68.

⁸² Dünya ne tuhaf yer, hayat ne efsunlu bir yalan. Ben yalnızlığima ağlarken, yetimliğime yanarken, öksüz kalmışlığımınla sızlarken, karşıma belki de benden gayri hiçbir âdeme nasip olmayacak bir hediye çıkardı. Hz. Peygamber, ben gibi küçücük bir oğlana, ta asırlar evvelinden bir hediye göndermişti. Nasıl bir yük bu küçücük omuzlarımda! Ben bu hediye için hakkını verememekten korkuyorum şimdi. Lakin Ona şükür ki, bana bir de üstad, pîr, baba gönderdi. Bütün günümü onunla beraber, dizi dibinde dini, ilmi, sırrı öğrenerek tamam ediyorum. Dergâhında geceyi gündüz, gündüzü gece eyliyorum. F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 76.

Od prvog dana kada smo se upoznali Arslan-baba me nije razdvajao od svog rođenog djeteta. Objašnjavao mi je sve što je znao na putu znanja i ljubavi, kao da je to sve prenosio u moj um i moje srce. U njegovoj tekiji sam danonoćno učio o istini i ljubavi. Na ovom nepoznatom putu on mi je bio vođa, učitelj, otac, poslat od Poslanika, jer sam bio siročče.⁸³

Ovaj citat iz romana prikazuje duhovnu vezu između Ahmeda Jesevija i Arslan-babe, prikazujući Arslan-babu kao učitelja, vođu i oca. Autor poseže za fikcijom da opiše kako je Arslan-baba od prvog dana tretirao Ahmeda kao vlastito dijete i prenosio mu znanje na putu ljubavi i istine. Prikaz Ahmeda koji uči u Arslan-babinoj tekiji danonoćno je također element autorove interpretacije koji dodatno pojačava značaj Arslan-babe kao učitelja i duhovnog vođu. Arslan-baba je opisan kao vođa na nepoznatom putu, što je simboličan prikaz duhovnog putovanja koje Ahmed prolazi, naglašavajući mistični aspekt njihovog odnosa. S druge strane, elementi faksije uključuju stvarnu ulogu Arslan-babe kao duhovnog vođu Ahmeda Jesevija, koja je utemeljena u predanjima i historijskim izvorima. Opis Ahmeda kao siročeta kojem je Arslan-baba bio poput oca također nosi historijsku dimenziju, jer se oslanja na stvarne okolnosti Jesevijevog života i njegovu potrebu za duhovnim vođstvom nakon što je rano ostao bez roditelja.

„Moj Ahmede“ – reče, „Sjećaj se Allaha. Priklanjaj se Njemu u svakom stanju i On će te učiniti pobjednikom. Neka tvoje ime ne bude zaboravljeno, jer Allah ne dozvoljava da se zaboravi ime onoga koji podsjeća ljude na Njegovo ime. Došlo je vrijeme dijete moje, dah je potrošen, život je gotov. Moja dužnost ovdje završava. Znam i osjećam to; došlo je vrijeme za preseljenje na onaj svijet. Budi mi svjedok na drugom svijetu da sam ti predao amanet. Naučio sam te svemu što sam znao. Ali tvoje djelovanje još nije završeno. Nisam te našao praznog da bih te napunio, niti nezrelog da bih učinio da sazriješ. Ti si već na ovom putu, znao ti to ili ne. Oporučujem ti dijete moje, znaj da je pečat uzet od mene i dat Jusufu. Idi u Buharu i pronadi Jusufa Hemedanija, imama vremena, svjetlost vremena, jer on te čeka“ – reče i sklopi oči.⁸⁴

⁸³ Karşılaştığımız o ilk günden beri, beni kendi evladından ayırmamıştı Arslan Babam. İlim yolunda, aşk yolunda bütün bildiklerini adeta beynime ve gönlüme zerk edercesine anlatıyor, anlatıyordu. Dergâhında gece demeden gündüz demeden hakkı öğreniyor, aşkı öğreniyordum. O bu bilmediğim yolda bana Hz. Peygamber tarafından gönderilmiş, mürşidim, üstadım, atam, babamdı. Zira yetimdim. F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 80.

⁸⁴ "Ahmedim" dedi. "Allah'ı zikret. Her halinle Ona meylet ki; o dahi seni muzaffer kılsın. Unutulmasın ismin. Zira Allah kendi ismini insanlara hatırlatanın ismini unutturmaz. Vakit geldi evladım, vade yetti, nefes tükendi,

U navedenom citatu, Arslan-baba na samrti daje posljednje savjete Ahmedu Jeseviju, oporučujući mu da slijedi put duhovnosti i da se sjeća Allaha u svakom trenutku. Ovaj emotivni oproštaj prikazuje duboku povezanost učitelja i učenika, i proizilazi iz autorove subjektivne interpretacije. Historijski izvori ne potvrđuju detalje tog događaja, ali Hayati Bice u svom djelu⁸⁵ spominje da je Arslan-baba savjetovao Jesevija da potraži Jusufa Hemedanija, što je autentičan element. Ovim spajanjem fikcije i faksije, Duman stvara bogatu duhovnu dimenziju naracije.

Zanat Ahmeda Jesevija

*Gotovo svi stanovnici Jesija jeli su drvenim kašikama koje je pravio Ahmed. Vjerovali su da će hrana koju jedu kašikom koju je on istesao biti obilnija i smatrali su da se mudrost iz njegovog srca prenosi na kašike koje je tesao. Ahmed je zarađivao za život prodavajući kašike koje je rezbario. Nije jeo, niti je davao svojoj sestri da jede, ništa mimo truda svojih ruku.*⁸⁶

U ovom citatu autor spaja stvarnost i fikciju kako bi prikazao lik Jesevija. Dok Fuad Koprulu također navodi da je Ahmed izrađivao drvene kašike i kutljače kako bi osigurao sebi i svojoj sestri osnovnu egzistenciju,⁸⁷ Duman dodaje element fikcije, prikazujući kako su stanovnici Jesija vjerovali da njegove kašike prenose njegovu mudrost i obiluju hranom. Navedeni prikaz naglašava Jesevijsve duhovne vrijednosti i duboku povezanost sa zajednicom.

Stavljao je kašike koje je rezbario od jutra do večeri u torbu koju bi objesio sa obje strane svojih iskusnih volova i prodavao ih na pijaci. Uglavnom je išao u tekiju

ömür bitti. Benim vazifem bu kadardı demek ki. Biliyorum ve hissediyorum ki; asıl diyara göçme vakti gelmiştir. Sen şahit ol bana öte diyarda, ben sana emaneti teslim ettim. Ne bildiysem sana öğrettim.

Lakin daha bitmedi işin senin. Ben seni boş bulmadım ki doldurayım, ham bulmadım ki oldurayım. Sen zaten girmiştin bu yola. Bilsen de girmiştin bilmesen de. Sana vasiyetimdir evladım. Bil ki mühür benden alınmış da Yusuf'a verilmiştir. Buhara'ya git. Vaktin imamı, zamanın nuru Hamedanlı Yusuf'u bul. Zira o seni bekliyor" dedi ve kapadı gözlerini. F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 92.

⁸⁵ H. Bice, *Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi*, str. 66.

⁸⁶ Neredeyse bütün Yesililer Ahmed'in yaptığı tahta kaşıklarla yiyorlardı zaten aşlarını. Onun yonttuğu kaşıkla yenen aşın daha bereketli olacağına inanıyorlar ve gönlündeki hikmetin yonttuğu kaşığa da sirayet ettiğini vehmediyorlardı. Ahmed de yonttuğu kaşıkları satarak geçimini sağlıyordu. Elinin emeğinden gayrı bir lokma yemiyordu ve yedirtmiyordu ablasına. F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 146.

⁸⁷ Fuad Koprulu navodi da je Ahmed vrijeme provodio u ibadetu i zikru, a u slobodno vrijeme je pravio drvene kašike i kutljače i prodavao ih, čime je osiguravao egzistenciju za sestru i sebe. Vidi: F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, str. 32.

*umjesto na bazar kako ne bi izostajao sa nastave u tekiji i podučavanja koje je davao mlađim dervišima, toliko da je vo naučio put i počeo sam da ide na mjesto gdje su se na pijaci prodavale kašike. Čak se među ljudima počelo širiti da onaj ko uzme drvenu kašiku iz torbe Ahmedovog vola, vo ne bi otišao od njega dok ne bi uzeo pare za tu kašiku.*⁸⁸

Ovaj citat iz romana temelji se na usmenoj predaji koja se prenosi kroz generacije, a koju je zabilježio i Fuad Koprulu u svom djelu.⁸⁹ Duman koristi ovu predaju kao osnovu za prikaz života Ahmeda Jesevija, vješto balansirajući između historijskih činjenica i fikcije. Dok sama predaja može izgledati kao fikcija, činjenica da je zabilježena od strane uglednog historičara daje joj vjerodostojnost. To omogućava autoru da zadrži autentičnost priče, dok istovremeno koristi kreativne elemente kako bi obogatio narativ. Na taj način, roman postaje spoj stvarnih historijskih izvora i literarne interpretacije, što čini priču dubljom i slojevitijom.

*„Ahmede, dragi moj brate“ – reče. „Otac mi je ostavio oporuku prije nego što je umro.“ Rekao je: „Ako moj život ne bude dovoljan, ne ostavljaj mog Ahmeda bez predvodnika i oca. Oženi ga kćerkom mog halife u Jesiju, Ajšom Hoštač. On je čovjek čistog srca i loze. Kćerka mu se rodila u isto vrijeme kad i Ahmed. Ako ja ne mognem to ispuniti, onda ti to uradi. Neka Ahmedovo ime ne bude samo na svačijim usnama, nego neka se i njegova loza nastavi.“*⁹⁰

Prije nego što je krenuo u Buharu, kako se navodi u romanu, Ahmed se, prema očevoj oporuci, oženio Ajše Hoštač, kćerkom Musa-hodže koji je bio halifa njegovog oca. Međutim, ovaj podatak nismo pronašli ni u jednoj dostupnoj literaturi, ni u narodnim predanjima, što ukazuje na to da je riječ o fikciji.

⁸⁸ Sabahtan akşama değin yonttuğu kaşıkları emektar öküzlerinin iki yanına salladığı heybeye dolduruyor ve çarşıda satıyordu. Çoğu vakit de dergâhtaki derslerden ve yaşı ufak dervişlere verdiği talimden uzak kalmamak için çarşıya gitmeyip dergâha gidiyordu. O kadar ki, öküz artık yolu öğrenmiş ve çarşıda kaşıkların satılacağı yere kendi kendine gider olmuştu. Hatta ahali arasında bir söz yayılmaya dahi başlanmıştı. Diyorlardı ki; Ahmed'in öküzünün heybesinden her kim ki bir tahta kaşık almış olsun, öküz o kaşığın parasını almadan peşini bırakmıyordu. F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 146-147.

⁸⁹ Prema predaji, kada ne bi imao vremena da ode na tržnicu, slao bi svog vola koji bi prodavao kašike te se vraćao sa novcem. Ukoliko bi neko od ljudi uzeo kašiku a ne bi ostavio novac, vo bi ga pratio sve dok novac ne bi stavio u torbu. Vidi: F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, str. 32.

⁹⁰ Ahmedim" dedi "Candan öte kardeşim. Pederimiz ölmeden bana vasiyet etmişti. 'Benim ömrüm yetmezse eğer; Ahmedimi başsız, atasız koma. Yesi'deki halifemin kızı Ayşe Hoş ile evlendir. O ki temiz gönüllü, temiz nesebli âdemdir. Kızı dahi Ahmedimle bir doğmuştur. Bu dediğimi ben yerine getiremezsem, sen yerine getir ki; Ahmedimin ismi yalnızca dillerde kalsın soyu da alsın yürüsün' dediydi. F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 149.

Kao što Četin ističe, dok autor piše o nečijem životu, on koristi emocije i misli kako bi oživio važne događaje te osnažio priču. Iako se oslanja na stvarne činjenice, autor se povremeno služi kreativnom slobodom, zbog čega se roman ponekad isprepliće s fikcijom. Tako se priča polahko udaljava od stvarnih događaja i postaje plod mašte. Upravo zbog toga, autor ponekad mijenja imena ili napominje da likovi nisu povezani sa stvarnim osobama, stvarajući tako spoj između stvarnog i izmišljenog svijeta.⁹¹

Odlazak u Buharu i šejh Jusuf Hemedani

Budući da je hazreti Pejgamber bez razmišljanja mogao da napusti svoju domovinu, zavičaj, svoje voljene, sve, onda je i on trebao otići. To je značilo ići putem Poslanika, to je značilo hidžru, i bez obzira na to kakav je kraj puta, bilo je potrebno biti na tom putu.⁹²

Kako Fuad Koprulu i Hayati Bice navode, slijedeći put Pejgambera, a.s. i Jesevi je napustio svoj grad i učinio hidžru u njemu nepoznatu Buharu kada je imao dvadeset i sedam godina.⁹³ U navedenom citatu, Duman koristi ovaj historijski trenutak kao važan dio Jesevijevog života, ali mu dodaje i dimenziju fikcije. Dok je sama hidžra, kao čin preseljenja, historijski utemeljena (fakcija), Duman u svom djelu nadograđuje ovaj događaj kroz simboliku i literarni izraz. Bez obzira na neizvjesnost i izazove koji ga čekaju, odlazak na taj put bio je važan korak u njegovom duhovnom razvoju, što dodatno naglašava da hidžra za Jesevija nije bila samo fizičko preseljenje već i trenutak duhovne posvećenosti i promjene.

⁹¹ Vidi više: N. Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, str. 233.

⁹² Mademki Hz. Peygamber hiç düşünmeden vatanını, yurdunu, sevdiğini, herşeyini bırakıp da gidebilmişti; o vakit kendi de gitmeliydi. Zira Hz. Peygamberin yolundan gitmek demekti bu, bu hicret demekti ve yolun sonu her ne olur olsun, bu yolda olmak gerekti. F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 193.

⁹³ F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, str. 32.; H. Bice, *Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi*, str. 83. Men yigirmeyetti yaşda pırını taptım
U dvadeset i sedmoj godini nađoh svoga pira
A. Yesevi, *Divan-ı Hikmet*, str. 90.

Na poslijetku, baš u vrijeme sabahskog ezana i dok su ruke mujezina bile na ušima, našao se ispred Gulabad kapije, jedne od deset kapija Buhare a možda i najljepše. Buhara, grad ruža, evlija, učenjaka...⁹⁴

Ahmed je, po uputi Arslan-babe, stigao u Buharu, tada najvažniji islamski kulturni centar pod vladavinom Karahanida. Buhara, poznata kao grad znanja, bila je ispunjena medresama i učenicima iz raznih krajeva islamskog svijeta, posebno iz Turkistana.⁹⁵ U navedenom citatu, autor naglašava historijski značaj Buhare, koja je stoljećima bila jedan od glavnih centara islamskog učenja i obrazovanja, što je nepobitna činjenica. Ipak, opis Jesevija ispred vrata Gulbad kapije nije potvrđen u historijskim izvorima, te autor ovdje koristi književnu slobodu kako bi oživio atmosferu i dočarao vrijeme radnje.

Iz daljine je pomno odmjerio Jusufa Hemedanija. Ahmed je pretpostavio da je bio u sedamdesetim godinama. Izgledao je kao utvara, kao bradati starac iz snova. Njegova duga smeđa brada mu je okruživala cijelu vilicu, a tamni krugovi oko očiju davali su njegovom licu posebnu dostojanstvenost. Na glavi je imao bijeli turban a bijela kosa mu je izvirivala ispod turbana. Bio je mršav i visok čovjek. Nosio je zakrpljeno vuneno džubbe. Stajao je oslanjajući se na štap kojeg je držao u ruci.⁹⁶

Fuad Koprulu navodi da je Jusuf Hemedani bio visok i mršav čovjek s dugom smeđom bradom, koji je nosio zakrpljenu vunenu odjeću. Kod sebe je uvijek imao turban i štap koji su pripadali Selmanu el-Farisiju, a bio je poznat po svojoj skromnosti i predanosti islamu.⁹⁷ Ovi

⁹⁴ En sonunda tam da sabah ezanı vaktinde ve müezzinlerin elleri kulaklarındaiken Buhara'nın on kapısından birinin ve belki de en güzelinin; Gülâbâd kapısının önünde buluverdi kendini. Buhara, güllerin, velilerin, âlimlerin şehri... F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romani*, str. 196.

⁹⁵ F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, str. 64.

Medrese Buhare bile su pune učenika iz cijelog islamskog svijeta, a posebno turkijskih krajeva od Kazana do Kaşgara. Ovi učenici su učili sve islamske nauke, posebno tefsir, hadis i fikh. Prema predajama, koje su nesumljivo preuveličane, broj fekiha koji su se školovali u medresama u Buhari tokom ovog perioda dostigao je šest stotina hiljada. U tom periodu Ahmed Jesevi dolazi u Transoksaniju do Jusufa Hemedanija, jednog od najistaknutijih učenjaka i sufija tog perioda, a njegova sufijska ličnost dobiva konačno savršenstvo. Vidi: H. Bice, *Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi*, str. 73.

⁹⁶ Uzaktan iyice bir süzdü Yusuf Hemedani'yi. Yetmişli yaşlarında olduğunu tahmin etti Ahmed. Sanki hayali bir insan gibi, düşlerde görülen aksakallar gibiydi. Uzun kumral sakalları çenesinin tamamını çevrelemiş, gözlerinin etrafındaki halkalar bir ayrı ihtişam düşürmüştü yüzüne. Başında bir beyaz kavuğu yanından hafifçe sarkan yine beyaz saçları vardı. Zayıfça lakin uzun bir âdemdi. Üzerinde yünden yamalı bir cübbesi vardı. Elinde tuttuğu asasına dayanarak ayakta duruyordu. F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romani*, str. 206-207.

⁹⁷ Sve što je imao davao je onima koji su u potrebi i nikada nije primao ništa ni od koga. Nije znao turski jezik. Oženio se nakon sedamdeset i pete godine života, a žena mu je umrla četrdeset dana prije njega. Uvijek je bio zauzet učenjem Kur'ana. Hazreti Hidr mu je bio stalni pratilac. Srce mu je bilo ispunjeno dubokom ljubavi prema svim stvorenjima. Odlazio bi u kuće kršćana i vatropoklonika i pričao im o veličini islama. Bio je strpljiv i tolerantan prema svemu, pokazivao je naklonost i poštovanje prema svima i iz njegovih usta nikada ne bi izašla

detalji, koje Koprulu bilježi, temelje se na historijskim izvorima, potvrđujući Hemedanijevu ulogu uglednog učenjaka i duhovnog učitelja. U romanu, opis Jusufa Hemedanija vjerno prati ove historijske činjenice, ali autor dodaje i elemente koji stilski dočaravaju scenu susreta između Hemedanija i Ahmeda Jesevija. Duman opisuje Hemedanija s bijelim turbanom i štapom, čime dodatno naglašava simboliku njegovog duhovnog autoriteta. Iako historija ne bilježi svaki detalj njihovog susreta, Duman koristi literarnu slobodu kako bi stvorio dublju sliku. Hemedani se pojavljuje pred Ahmedom kao ličnost koja odiše mudrošću, dostojanstvom i duhovnom snagom. Na taj način, dok je Dumanov prikaz Hemedanijevog lika zasnovan na historijskoj istini (fakciji), književna interpretacija (fikcija) kao što su naglašavanje njegovog fizičkog izgleda i atmosfere susreta, služi da obogati narativ i učine taj susret posebno značajnim. Duman oslikava Hemedanija ne samo kao historijsku ličnost, već i kao simbol duhovne moći koja će oblikovati Jesevijev put.

*Kada bi išao u drugi grad prepustio bi dužnost upravljanja tekijom Abdullahu Berkiju, dersove bi predao Abdulhaliku Gudždavaniju, vazove bi povjerio Hasanu Endakiju. Ali gdje god bi išao uvijek je sa sobom vodio Ahmeda Jesevija. Ponekad bi išli u Bagdad, ponekad u Horasan, Nišabur, Semerkand.*⁹⁸

Kemal Eraslan navodi da je šejh Hemedani pored Ahmeda Jesevija imao još trojicu bliskih *murida*, Abdullaha Berkija, Hasana Endakija i Abdulhalika Gudždavanija.⁹⁹ U navedenom citatu autor zadržava ove historijske podatke, ali dodaje književne elemente kako bi obogatio svoju naraciju. Dok su imena i uloge njegovih učenika u romanu u skladu s historijskim činjenicama, Duman koristi fikciju da bi opisao dodatna putovanja i aktivnosti koje Hemedani i njegovi učenici navodno poduzimaju. Na taj način, roman ne samo da čuva historijsku osnovu, već i stvara bogatiji narativ kroz dodatne detalje i simboliku.

neka osuda ili ružna riječ. Nije koristio zlatne i srebrene predmete, a u njegovoj sobi nije bilo ničega osim prostirke od slame, čilima, bokala, dva jastuka i jedne šerpe. Vidi više: F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, str. 69-70.

⁹⁸ Bir başka şehre gittiği vakit dergâhı idare görevini Abdullah Berki'ye bırakıyor, dersleri Abdulhalık Gücdavani'ye teslim ediyor, vaazları Hasan Endaki'ye ısmarlıyordu. Lakin her nereye gitse illa ki yanına Ahmed Yesevi'yi alıyordu. Kimi zaman Bağdat'a düşüyordu yolları, kimi vakit Horasan'a, Nişabur'a, Semerkand'a. F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 218.

⁹⁹ K. Eraslan, »Ahmed-i Yesevi«, str. 103.

*Šejh Jusuf Hemedani ih sve pogleda u oči i kao da ostavlja oporuku, kao da govori svom djetetu, reče: "Izabrao sam Hadže Abdullaha Berkija za zamjenika na mome mjestu. Nakon njega neka me naslijedi Hasan Endaki, potom Ahmed Jesevi, pa Abdulhalik Gudždavani. Prihvatite onog koji je na čelu. Slažite se s njim, nemojte mu se suprostavljati. Ne protivite mu se, kada dođe vaš red za hilafet na postu iršada¹⁰⁰ lijepo i sretno živite. Muridima govorite da čine zikr srcem i da ne zikre glasno."*¹⁰¹

Koprulu ističe da je još za vrijeme Hemedanijevog života Abdulhalik Gudždavani upitao šejha o njegovim nasljednicima, na šta je Hemedani odgovorio da će njegov halifa biti Abdullah Berki. Nakon njega hilafet će preuzeti Hadže Hasan Endaki, potom Ahmed Jesevi, a kada dođe vrijeme da se Jesevi vrati u Jesi, halifa će biti Abdulhalik Gudždavani.¹⁰² Historijski podaci koje navodi Koprulu potvrđuju redoslijed nasljednika, počevši od Abdullaha Berkija pa sve do Abdulhalika Gudždavanija. Međutim, u citatu iz romana ova scena nije direktno zasnovana na historijskim izvorima, već je rezultat autorove kreativne interpretacije, koja doprinosi oslikavanju odnosa između šejha i njegovih *murida*.

*"Neka me ogasuli Hadže Abdullah Berki, a spusti u kabur Hadže Hasan Endaki" - reče. Nakon toga pogleda u Ahmeda Jesevija. Reče mu: "Približi se." I Ahmed Jesevi odmah ustade i nagnu glavu prema šejhu. "Sine" – reče Jusuf Hemedani, "pruži amanet sa tvog vrata da ga pomirišem, jer od njega dolazi miris Voljenog." Ahmed Jesevi mu ga pruži i Jusuf Hemedani udahnu kao da puni svoja pluća tim mirisom. Poslije ponovo pogleda u Ahmeda Jesevija i naredi mu da uči Kur'an: "Uči sure Fatir, Jasin i Naziat."*¹⁰³

¹⁰⁰ Pokazati, osvjetliti pravi put. Onaj ko poznaje pravi put, ko uvodi kandidata (murida) u tesavvuf zove se muršid. Vidi: : F. Nametak, *Pojmovnik divanske i tesavvuvske književnosti*, str. 137.

¹⁰¹ Hepsinin gözlerine baktı Şeyh Yusuf Hemedani ve vasiyet eder gibi, evladına söyler gibi söyledi: "Biz, makamımıza, yerimize vekil olarak Hace Abdullah Berki'yi seçtik. Ondan sonradır ki Hasan Endaki ve sonra Ahmed Yesevi ve sonra Abdulhalik Gücdavani halimi hal etsinler. Başımıza gelene muvafakat ediniz. Ona uyunuz, karşı gelmeyiniz. Muhalefet etmeyiniz, irşat postunda hilafet sırası size gelince güzel ve mutlu yaşayın. Müritlere kalp zikri yapmalarını, yüksek sesle zikretmemelerini söyleyin. F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 256.

¹⁰² F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, str. 70.

¹⁰³ Beni Hace Abdullah Berki gasletsin, kabre de Hace HasanEndaki indirsin" dedi. Şeyh Ahmed Yesevi'nin gözlerine baktı sonra."Yaklaş" dedi. Ve hemen doğruldu yerinden Ahmed Yesevi. Şeyhine doğru uzattı başını. "Evlat" dedi Yusuf Hemedâni. Boynundaki emaneti uzat da bir koklayayım. Zira Sevgili'nin kokusudur ondan gelen." Uzattı Ahmed Yesevi ve Yusuf Hemedâni ciğerlerinin tamamını o kokuyla doldururcasına bir nefes çekti içine. Sonra mübarek yine Ahmed Yesevi'ye bakarak: "Fatir, Yasin ve Naziat sûrelerini okuyun" diye Kur'an okumasını emretti. F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 257.

Zanimljivo je da Koprulu navodi da je šejh Hemedani naredio Ahmedu Jeseviju da uči odlomke iz Kur'ana, sure Fatir, Jasin i Naziat.¹⁰⁴ U narodnoj predaji koju bilježi Hayati spominje se i to da je Hemedani rekao da ga Hadže Abdullah Berk ogasuli, a Hadže Hasan Endaki spusti u kabur. Također se spominje da je rekao Jeseviju da uči pomenute sure.¹⁰⁵ U trenutku kada Hemedani traži od Jesevija da mu se približi i pruži amanet, Duman oslikava scenu ispunjenu dubokim duhovnim značenjem. Šejh nježno udiše miris amaneta, kao da u tom trenutku osjeća prisutnost Voljenog, čime ovaj susret dobiva posebnu emotivnu dimenziju. To nije samo čin predaje nasljedstva, već suptilan trenutak u kojem učitelj prepoznaje Božansku ljubav u svom učeniku. Duman ovom poetskom slikom vješto povezuje historijske činjenice i fikciju, obogaćujući priču simbolikom i čineći susret dubljim i značajnijim u duhovnom kontekstu.

Jesevi je bio čvrsto vezan za šerijatske propise, sunnet Božijeg Poslanika i hanefijski mezheb.¹⁰⁶ Od Arslan-babe je naslijedio temelje *melameta*¹⁰⁷, a od Jusufa Hemedanija temelje *zuhda*¹⁰⁸ i *takvaluka*¹⁰⁹, duhovne borbe (*rijazat*¹¹⁰), ibadet i *zikr*¹¹¹. Bez sumnje ova dva velikana nisu bili jedini koji su imali ulogu u odgoju Ahmeda Jesevija. Nesumljivo je, a što se prepoznaje i u njegovom *Divan-i Hikmetu* da je on bio i pod uticajem velikih sufija iz ranijeg perioda poput Šakik-i Belhija¹¹², Bajezida Bistamija¹¹³, Šiblija¹¹⁴, Ma'ruf-i Kerhija¹¹⁵, Džunejda Bagdadija¹¹⁶, Halladža Mensura¹¹⁷ i Ibrahima Edhema^{118, 119}.

¹⁰⁴ F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, str. 70-71.; H. Bice, *Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi*, str. 82.

¹⁰⁵ H. Bice, *Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi*, str. 78.

¹⁰⁶ K. Eraslan, »Ahmed-i Yesevi«, str. 102.

¹⁰⁷ Melamet - kuđenje, korenje. Stanje kada derviš kori sam sebe, kada vidi svoju bezvrijednost u odnosu na Apsoluta. To je ujedno i oznaka za melamijski tarikati. Ispijanje iskrenosti uživajući zikir srca (*zikr-kalbi*), a ostvaruje se Istinom. Ne može se prikazati i spoznati ako nema iskrenosti u srcu. Vidi: K. Čemo, *Rječnik sufijско-tarikatskih izraza*, str. 154.

¹⁰⁸ Zuhd - asketizam, sustezanje. Povučenoš, sustezanje od ovog svijeta. Vidi: K. Čemo, *Rječnik sufijско-tarikatskih izraza*, str. 250.

¹⁰⁹ Takva - bogobožnost, takvaluk. Takvaluk prema tumačenju hazreti 'Abdul Kadir Gejlanije može biti u tri pravca: 1. Ako čovjek ne radi halal (dopušteno), ali se čuva harama (zabranjenog), 2. Ako radi halal a čuva se harama, 3. Ako se uz to čuva i loših misli. Vidi: K. Čemo, *Rječnik sufijско-tarikatskih izraza*, str. 214.

¹¹⁰ Rijazat - vježbe. Duhovna dijeta, režim i ponašanje. Vidi: K. Čemo, *Rječnik sufijско-tarikatskih izraza*, str. 185.

¹¹¹ Zikr - spomen, spominjanje. Učenje Božijih Imena jezikom i razmišljanje o njemu, priznavanje Allaha, slavljenje Božijeg Imena. Može biti skupni i pojedinačni, a najčešći oblici su: *zikri-džehri* (visokim glasom), *zikri-lisani* (jezikom), *zikri-kalbi* (srcem) i *zikri-hafijj* (skriveni zikir). Vidi: K. Čemo, *Rječnik sufijско-tarikatskih izraza*, str. 246-247.

¹¹² Rođen je u Belhu. Prenosi se da se bavio trgovinom i da je bio prilično bogat, te da ga je razgovor između njega i jednog idolopolkonika kojeg je sreo kada je išao u Turkistan radi trgovine doveo do asketskog života. Šakiki Belh je učestvovao u ratovima u regiji Transokranije i poginuo kao šehid u bici kod Kulana 810. godine. Vidi više: Ali Bolat, ŞAKİK-ı BELHİ, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sakik-i-belhi> (zadnja posjeta: 19.06.2024.)

Povratak u Jesi

“Brate moj, ostavljam ti tekiju Jusufa Hemedanija. Od ovog trenutka ti si šejh, post je tvoj, i derviši su tvoji derviši.” Abdulhalik je bio zbunjen. Isprva nije razumio šta se događa i u svom tom čuđenju reče: “Gdje ćeš? Zašto?” “Daleko” – reče Ahmed Jesevi, “ima onih koji me čekaju veoma daleko.” I tekiju, dervişe, i sve ostavi Abdulhaliku Gudždavaniju i ode tamo gdje je sve i počelo, u Jesi.¹²⁰

Prema historijskim izvorima kako to navode Koprulu, Hayati i Eraslan, Ahmed Jesevi je, nakon Hemedanijeve smrti, povremeno odlazio u Jesi, brinući se o tekiji, dok je obilazio razne krajeve i širio islam. Iako je putovao, nije napustio šejhovu tekiju u Buhari. Njegova slava je rasla, a ime Hodže Ahmeda Jesevija postajalo je sve poznatije. Strpljivo je čekao povratak u Jesi, svjestan da njegovo pravo vrijeme tek dolazi. Nakon smrti Abdullaha Berkija, 1157. godine, njegovo mjesto je zauzeo Hasan Endaki. Po smrti Endakija, 1160.

¹¹³ Rođen je u gradu Bistamu u iranskoj provinciji Horasan. Njegov djed, Sürûşân (Serûşân), je bio perzijski zoroastrijski sveštenik, ali je kasnije postao musliman. Njegov otac Isa, koji je bio poznat po svojoj pobožnosti, imao je dvije kćeri i tri sina po imenu Adem, Tayfur i Ali. Njegovo turbe se nalazi usred istorijskih građevina u Bistamu. Vidi više: Süleyman Uludağ, BÂYEZÎD-i BÎSTÂMÎ, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayezid-i-bistami> (zadnja posjeta: 19.06.2024.)

¹¹⁴ Rođen je 247. (861.) u selu Şiblije u Samari. Bio je dijete porodice turskog porijekla, a njegov otac je služio kao u abasidskoj palati. Ne postoji mnogo podataka o Şiblijevom životu. Şibli, koji je mnogo putovao na početku svog duhovnog puta u mladosti, umro je u Bagdadu u 334. godine. Vidi više: Dilaver Güreer, ŞİBLÎ, Ebû Bekir, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sibli-ebu-bekir> (zadnja posjeta: 19.06.2024.)

¹¹⁵ Rođen je u naselju Kerh u Bagdadu. Ma'rufje bio kršćanin ili, prema jednoj predaji, sin porodice Vâsitli Sabian. Njegova porodica ga je u djetinjstvu predala kršćanskom učitelju, a kada ga je učitelj tukao jer se protivio vjerovanju u trojstvo, napustio je porodicu i pobjegao. Tokom ove razdvojenosti koja je trajala godinama, upoznao je osmog imama Alija er-Rizu. U svim izvorima se navodi da je preko njega postao musliman, a kada se vratio kući njegovi roditelji krenuli su za njim i postali muslimani. Iako se navodi da je Ma'rûf-i Kerhî umro u Bagdadu 200 ili 201, ima i onih koji navode datum 204. Vidi više: Reşat Öngören, MA'RÛF-i KERHÎ, <https://islamansiklopedisi.org.tr/maruf-i-kerhi> (zadnja posjeta: 19.06.2024.)

¹¹⁶ Rođen je i živio u Bagdadu. Njegova godina rođenja nije poznata. Započeo je svoje obrazovanje dok je još bio mali. Može se reći da je prisustvo velikih sufija oko njega, posebno njegovog dajdže, navelo ga da se u mladosti okrene sufizmu. Vidi više: Süleyman Ateş, CÜNEYD-i BAĞDÂDÎ, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cuneyd-i-bagdadi> (zadnja posjeta: 19.06.2024.)

¹¹⁷ Hallâc Mansûr, Abu'l-Mugîsu'l- -Huseyin b. Mansûr Beydavi, veliki mutesavvif iz Iraka (um. 309./921.). Bio je hafiz, vaiz i hadžija. Pogubljen je stoga što je rekao "Ene 'l-Haqq" (Ja sam Istina, tj. Bog) htijući time izraziti da je izbrisao svoje postojanje i stopio se s Božjim jedinstvom. Ova njegova izjava je veoma često upotrebljavana od strane kako tesavvufskih tako i divanskih pjesnika. Vidi više: F. Nametak, *Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti.*, str. 110.

¹¹⁸ Puno ime mu je Ibrâhîm b. Edhem b. Mansûr b. Yezid b. Câbirü't-Temîmî. Poznat je kao Ibrahim Edhem. Otac mu je bio vladar Belha, a Ibrahim Edhem je odustao od prijestolja i otisnuo se u pustinju. Edhem se uputio na put tesavvufa i postao jedan od najpoznatijih sufija. U književnosti je simbol osobe koja se odrekla blagodati ovog svijeta da bi se posvetila duhovnim vrijednostima. Vidi više: F. Nametak, *Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti.*, str. 85.

¹¹⁹ K. Eraslan, »Ahmed-i Yesevi«, str. 103.

¹²⁰ 'Kardeşim Yusuf Hemedâni dergâhını sana bırakmışım. Bu andan sonra şeyh sensin. Post senindir. Dervişler dahi senin dervişindir." Şaşkıncı Abdulhalık. Olanları anlayamadı ilkin. Belki de o hayret ile: "Nereye?" dedi ve "Neden?" "Uzaklar" dedi Ahmed Yesevi "Çok uzaklarda beni bekleyenler var." Ve dergâhı, dervişleri, herşeyi ve herşeyini Abdulhalık Gücdavani'ye bırakıp herşeyin başladığı yere; Yesi'ye gitti. F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romani*, str. 269.

godine, došao je red da *iršad*¹²¹ preuzme Ahmed Jesevi kao šejhov treći halifa. Kada je vrijeme došlo, prema Hemedanijevoj uputi, predao je hilafet Gudždavaniju i vratio se u Jesi, gdje je ostao do kraja života.¹²² Citat u kojem Ahmed Jesevi predaje tekiju Gudždavaniju nosi dozu fikcije i poetske slobode. Iako je historijski utemeljeno da je Jesevi predao hilafet i vratio se u Jesi, način na koji je ovo prikazano u romanu ima emotivan ton. Autor ovdje vješto koristi književnu slobodu kako bi dodatno istaknuo važnost tog trenutka, prikazujući Jesevija kao nekoga ko se vođen višim ciljem, svjesno povlači u svoj rodni kraj.

*Premda su bile prošle samo dvije godine u tekiji u Jesiju bilo je na hiljade derviša. Gdje god biste pogledali vidjeli biste Jesevijeve sljedbenike. Na ulici, u kući, na pijaci, u mesdžidu, u tekiji, na svakom mjestu. Na pijaci su bili trgovci, u ratu borci, na njivi zemljoradnici, u kući očevi... ali svi su bili derviši i spremni na odricanje od ovog svijeta.*¹²³

Citat koji Duman navodi temelji se na historijskoj činjenici da je Ahmed Jesevi, po povratku u Jesi, okupio na hiljade derviša, što potvrđuje i Koprulu.¹²⁴ Ipak, Duman u svom opisu dodaje i vlastitu interpretaciju, prikazujući dervişe prisutne u svakom segmentu svakodnevnog života – na pijacama, u kućama, poljima i mesdžidima. Time autor stvara živopisnu sliku njihovog prisustva, naglašavajući kako Jesevijeve sljedbenici nisu bili ograničeni samo na tekiju, već su kroz svoj derviški način života prožimali cijelo društvo, pokazujući širinu i uticaj Jesevijeve misije.

Ja sam vas podučio perzijskom, ja sam vas podučio arapskom jeziku. Ali vi to najprije recite vašim najbližima. Oni jašu konje u stepama, žive u šatorima, u svojim zavičajima. U tom slučaju im objasnite jezikom kojeg će oni razumjeti. Ne govorite im

¹²¹ Upućivanje. Upućenost u derviški red; buđenje čovjeka iz uspavanosti i nemara; osposobljenost derviša za vodiča drugim 'ašicima; proces vođenja i odgajanja murida od strane šejha, muršida. K. Čemo, *Rječnik sufijско-tarikatskih izraza*, str. 110.

¹²² Vidi više: K. Eraslan, »Ahmed-i Yesevi«, str. 103.; H. Bice, *Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi*, str. 78. U fusnoti se navodi da Hamid Gulamoğlu Nigmetov prihvata 1157-1158. kao godinu Jesevijevoj povratku u Turkistan.; F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, str. 72.

¹²³ Daha iki sene olmasına rağmen Yesi'deki dergâhta sayıları binlere ulaşan dervişler vardı. Hani her neresine baksan Yesi'nin dervişler görürdün. Sokakta, hanede, pazarda, mescitte, dergâhta, her yerde. Pazarda tüccardılar, savaştta cengaver, tarlada rençber, hanede baba, ata... Lakin hepsi derviştiler ve hepsi bu gaye uğruna birşeyleri terk etmiştiler. F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 276.

¹²⁴ F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, str. 74.

*zamršenim, već jednostavnim jezikom. Oni su vaša braća, pa i vi budite njihova braća.*¹²⁵

Nametak i Koprulu ističu da je Ahmed Jesevi, iako je poznao arapski i perzijski jezik, odabrao da propovijeda na jednostavnom turskom jeziku kako bi njegove poruke bile razumljive širokim slojevima društva.¹²⁶ U ovom citatu, Duman ne samo da potvrđuje tu činjenicu, već kroz svoj opis naglašava Jesevijevu brigu za vlastite sljedbenike. Savjetujući dervišima da govore jednostavnim i razumljivim jezikom, Jesevi im ukazuje na važnost prilagođavanja poruke onima koji žive skromnim nomadskim životom. Taj detalj dodatno ističe njegovu posvećenost širenju znanja na način koji je dostupan svakom pojedincu, bez obzira na njegovu naobrazbu ili porijeklo.

Povlačenje u osamu

*“Ovdje, tačno ovdje, iskopajte jamu dubine tri aršina. Neka se u nju silazi niz ljestve, a onda tu napravite jednu sobu .”*¹²⁷

*“Ne mogu više boraviti na zemlji po kojoj je hazreti Pejgamber kročio šezdeset i tri godine. Stidim se da živim više od njega.”*¹²⁸

Kako Koprulu navodi, nakon što je Ahmed Jesevi napunio šezdeset tri godine, prema predaji je dao iskopati tri aršina duboku prostoriju unutar svoje tekije, namjenjenu za povlačenje u osamu (tur. *çilehâne*) i povukao se u nju.¹²⁹ U navedenim citatima, uočava se kako autor interpretira Jesevijevu duboko poštovanje prema Poslaniku, a.s., obrazlažući njegovu odluku da se povuče iz svakodnevnog života, željom da ovom zemljom ne hodi duže nego što je to činio Poslanik, a.s.

¹²⁵ Ben size Farisi lisanını öğrettim, ben size Arabi lisanını öğrettim. Lakin siz evvela en yakınınızdakine anlatın. Ve onlar bozkırda at koşturan, çadırlarda, yurtlarda yaşayanlardır. O vakit onlara onların anlayacağı lisanla anlatın. Zor değil, kolay deyin. Onlar ki sizin kardeşlerinizdir, o vakit siz de kardeş olun onlara. F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 291.

¹²⁶ Vidi: F. Nametak, *Historija turske književnosti*, str. 54.; F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, str. 75.

¹²⁷ "Buraya, tam buraya üç arşın boyunda bir çukur kazın. Merdivenle inilsin içine. Sonra oradan gidilen bir hücre yapın." F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 313.

¹²⁸ "Hz Peygamberin altmış üç sene ayak bastığı toprağın üstünde ben daha fazla duramam. Ondan daha çok yaşamış olmaktan ar ederim." F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 313.

¹²⁹ F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, str. 75.

*Ahmed Jesevi je živio u svojoj sobi iskopanoj pod zemljom do dana smrti. Samo bi petkom izlazio da klanja džuma-namaz i tog dana bi saslušao svoje dervişe te im davao savjete.*¹³⁰

Hayati također navodi da je Ahmed Jesevi živio sve do smrti u podzemnoj sobi, te bi izlazio samo petkom radi džuma-namaza kada bi se susretao i razgovarao sa svojim sljedbenicima.

¹³¹ Autor romana u navedenom citatu vjerno prenosi ovu historijsku činjenicu.

*Poslije mu je u srce stiglo nadahnuće. Rimovao je ono što mu je bilo u srcu. S jezika mu potekoše stihovi; poezija puna mudrosti. Dervişi su na papir prenijeli ono što su čuli od njega.*¹³²

Koprulu navodi da je Ahmed Jesevi, sve do smrti, nastavio stvarati poeziju u svojoj podzemnoj sobi.¹³³ Duman vjerno prenosi ovu historijsku činjenicu, prikazujući Jesevijevu nepresušnu inspiraciju i posvećenost pisanju. Njegovi stihovi, bogati mudročcu, zapisani su od strane dervişa i čuvani kao dragocjeno naslijeđe.

*”Emire, ima nešto u tome. Nisu to prazne riječi. Istraživao sam i saznao da se Arslan-babino turbe nalazi u Farabu. Hoću reći da niko neće porušiti zidove, niko se ne može suprotstaviti vašoj naredbi. Izgleda da hodža Ahmed Jesevi nije zadovoljan tim. Nije htio da se njegovo turbe izgradi sve dok je kabur njegovog hodže u ruševinama”, reče hodža Abdullah Sadr, a iz očiju mu potekoše suze.*¹³⁴

Kako Nadirhan navodi u svom radu turbe Ahmeda Jesevija, kao i njegovog duhovnog učitelja Arslan-babe, sagradio je Emir Timur (1336./1405.). Prema predaji Emir Timur je krenuo u Buharu. Na putu je svratio u Turkistan gdje je usnio Ahmeda Jesevija koji mu je rekao da

¹³⁰ Ahmed Yesevi toprağın altına kazdırdığı hücresinde öleceği güne kadar yaşadı. Yalnızca Cuma namazlarını kılmak için oradan çıktı ve o gün dervişlerini dinledi, onlara nasihat etti. F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 322.

¹³¹ H. Bice, *Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi*, str. 114.

¹³² Sonra bir ilhamdır düştü gönlüne. Gönlündekini kafiyeye vurdu. Şiirler döküldü dilinden; hikmetli şiirler. Dervişler ondan işittiklerini tebyiz etti, kâğıda geçtiler. F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 322.

¹³³ F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, str. 75.

¹³⁴ "Emirim bir iş vardır bu işte. Boş kelam değildir bu. Araştırdım, öğrendim: Arslan Baba'nın türbesi Farab'ta imiş. Demem o ki; duvarları kimse yıkmaz, kimse emrinize karşı durmaz imiş. Meğer Hoca Ahmed Yesevi'nin rızası yokmuş buna. Üstadı, hocası Arslan Baba'nın kabri harab haldeyken kenditürbesinin yapılmasını istemezmiş" dedi Hoca Abdullah Sadr ve gözlerinden iki damla yaş aktı yanaklarına. F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 38.

požuri u Buharu te da će smrt tamošnjeg vladara biti od njegove ruke. Nakon ovog sna Emir Timur pozva Nogaybek Hana, vladara Turkistana, te mu dade novac i naredi da napravi turbe. Međutim, koliko god bi tokom dana sagradili preko noći bi sve bilo srušeno. Jedne noći Emir Timur usni san u kojem mu bi obznanjeno da treba prvo sagraditi turbe Arslan-babi, a tek potom će moći sagraditi i turbe Ahmedu Jeseviju.¹³⁵ U navedenom citatu, autor djelimično slijedi spomenutu predaju, ali i uvodi fiktivni lik hodže Abdullaha Sadra, koji se ne spominje u historijskim izvorima.

Iz navedenog možemo zaključiti da roman Fatiha Dumana nije samo biografija Ahmeda Jesevija, već predstavlja i podrobno istraživanje njegovog duhovnog puta, odnosa s učiteljima i sljedbenicima, kao i njegovog uticaja na sufizam i širenje islama među turkijskim narodima. Duman se u većini slučajeva oslanja na historijske činjenice i vjerodostojna predanja kako bi što bolje rekonstruisao život Ahmeda Jesevija. Istovremeno, vješto unosi i elemente fikcije ne bi li oživio Jesevijevo vrijeme i približio čitaocu bogatstvo sufijske misli i prakse. Duman konstruira različite dijaloge i scene koje nisu nužno historijski dokumentovane, ali su osmišljene tako da odražavaju moguće stvarne događaje i interakcije. Ti fiktivni elementi na izvjestan način popunjavaju praznine koje ne nalazimo u historijskim izvorima te daju emocionalnu dubinu samoj naraciji. Duman posebno posvećuje pažnju duhovnoj i mističnoj dimenziji Jesevijevog života. Kroz narativ, autor pokazuje njegove strahove, duhovnu borbu i prosvjetljenja. Ti elementi često prelaze u područje fikcije, gdje autor često koristi simbolički jezik kako bi prikazao Jesevijevo duhovno putovanje.

6.2. Jezik i stil pisanja Fatiha Dumana u romanu

Fatih Duman u svom romanu koristi bogat i deskriptivan stil pisanja, povremeno obogaćen elementima arhaičnog jezika, što dodatno pojačava prikaz autentične atmosfere vremena u kojem se radnja odvija, te pridonosi opisu duhovnosti glavnog lika. Kroz deskripcije prirode i svakodnevnih prizora, Duman vješto oživljava svijet u kojem Jesevi živi, a ti detalji ne samo da doprinose vjerodostojnosti narativa, već i stvaraju atmosferu koja

¹³⁵ H. Nadirhan, *Arslan Bab ve Ahmed Yesevi*, str. 7., http://ktp.isam.org.tr/pdfdrg/D02193/2009_X_24/2009_X_24_HASANN.pdf (zadnja posjeta: 25.06.2024.); U predaji koju navodi Nadirhan, sagrađeno bi preko noći porušio vo, dok je u romanu to bila grlica.; F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 17.

čitatelja uvlači u historijski kontekst. U nastavku ćemo prikazati primjere upotrebe arhaičnog jezika:

"A balam" diyor. "Atlari çok mu seversin?"¹³⁶

"Ha, dijete" – reče. "Je li mnogo voliš konje?"

Riječ *bala* je arhaičan izraz za dijete ili mladunče koji se u savremenom jeziku rijetko koristi.

"Acaba kavi yapamadık, sağlam bir duvar öremedik mi?"¹³⁷

"Zar nismo mogli izgraditi čvrst zid?"

Riječ *kavi* dolazi iz arapskog jezika i znači čvrst ili snažan. Zastarjeli je izraz koji se danas rijetko može naći u upotrebi.

Bu âlem ne kadar da küçük aslında.¹³⁸

Koliko je zapravo ovaj svijet mali.

Riječ *âlem* potiče iz arapskog jezika i označava svijet, dok se u savremenom turskom jeziku češće koristi riječ *dünya*. U sufijsko-tesavvufskom kontekstu ova riječ može imati dublje značenje, simbolizirajući ne samo materijalni svijet, već i cijeli kosmos, sve stvoreno. Ovaj citat nas podsjeća na prolaznost dunjaluka i svega što nas okružuje. Iako svijet izgleda velik i značajan, sufije nas uče da je on samo privremeno boravište, prolazna stanica na putu ka Vječnom.

Sonra bir sual düşüverdi hatırına.¹³⁹

Zatim se sjeti jednog pitanja.

U savremenom turskom jeziku riječ *sual* koja je arapskog porijekla, manje je uobičajena i uglavnom se koristi sinonim *soru* za označavanje pitanja.

¹³⁶ F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 13.

¹³⁷ Ibid str. 21.

¹³⁸ Ibid, str. 77.

¹³⁹ Ibid, str. 106.

*Ben size Farisi lisanını öğrettim, ben size Arabi lisanını öğrettim.*¹⁴⁰

Ja sam vas podučio perzijskom i arapskom jeziku.

Upotreba riječi *Farisi* (perzijskog porijekla) se odnosi na perzijski, dok se riječ *Arabi* (arapskog porijekla) odnosi na arapski jezik. U savremenom turskom jeziku umjesto ovih riječi upotrebljavaju se riječi *Farsça* i *Arapça*.

Riječ *lisan* znači jezik i potiče iz arapskog jezika. U starijim turskim tekstovima, *lisan* je bio uobičajen izraz za označavanje jezika, dok se danas koristi riječ *dil*.

*Askerin arasına muhbir salmışlar.*¹⁴¹

Poslali su doušnika među vojnike.

Riječ *muhbir* je arapskog porijekla i znači reporter, izvještač, doušnik. Ova riječ je arhaična i danas se rijetko upotrebljava u savremenom turskom jeziku.

U navedenim primjerima autor upotrebljava riječi i izraze koji su zastarjeli ili manje uobičajeni u savremenom turskom jeziku kako bi dočarao autentičnost i atmosferu vremena u kojem je živio Ahmed Jesevi.

Kako smo spomenuli na početku rada, autor je prije svakog poglavlja romana navodio par stihova iz Jesevijevog poetskog djela *Divan-i Hikmeta*. Pored toga, Duman se oslanjao i na usmene predaje, te upotrebljavao elemente iz sufijske i islamske tradicije. Neki od tesavvufskih termina koji se veoma često spominju u romanu su: *derviš*, *dergâh*, *erenler*, *halvet*, *hakk*, *tefekkur*, *riyazet*, *ilham*, *sır*.

¹⁴⁰ F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 291.

¹⁴¹ *Ibid*, str. 25.

6.3.Pripovjedačka perspektiva romana

Perspektiva pripovijedanja u romanu teče uglavnom u trećem licu, dok autor povremeno koristi prvo lice. Duman prepričava događaje u trećem licu, ali ponekad koristi *ja* formu kako bi dao glas svojim likovima. Taj kombinovani narativni stil, u kojem se smjenjuju prvo i treće lice, omogućava čitaocu da radnju doživi iz različitih perspektiva. Takav pristup doprinosi dubljoj karakterizaciji likova i obogaćuje strukturu pripovijedanja. Kada koristi prvo lice, glas pripada Ahmedu Jeseviju ili nekom drugom liku koji izražava svoje misli i osjećanja.

Šta sam bio, ko sam bio, šta sam trebao biti, ko sam trebao biti? Jesam li trebao podsjetiti ljude na obećanje koje su dali u iskonu? Jesam li trebao prisiliti one koji nisu mogli reći 'Allah', da to kažu? Jesam li trebao pomoći onima koji traže pomoć? Daleki krajevi, zemlje, ljudi... Kako sam mogao doći do njih? Jesam li im trebao pričati o vjeri? Jesam li imao dovoljno snage za to?¹⁴²

U ovom citatu, Duman koristi naraciju u prvom licu kako bi nam približio preispitivanja i sumnje koje more Jesevija. Pitanja koja postavlja sebi otkrivaju nam njegove unutrašnje sukobe i brige.

Kada koristi treće lice, autor preuzima ulogu pripovjedača koji opisuje događaje iz šire perspektive. Taj pristup mu omogućava da obuhvati više likova i događaja, pružajući čitaocima kompleksniji prikaz događaja.

Tog jutra, kao i svakog dana, hodao je stepama Jesija tražeći Ahmeda. Vrijeme je postajalo sve toplije. U ovim krajevima su ljeta bila izuzetno vruća, a zime bile toliko hladne da zamrznu pticu u letu. U svako godišnje doba puhao bi oštar i žestok vjetar. Naročito u ovim mjesecima, taj vjetar bi izazivao pješčane oluje i zatrpavao pijeskom sve što bi našao.¹⁴³

¹⁴² Peki ya ne idim, kim idim, ne olacaktım, kim olacaktım ben? İnsanlara o ezelde verdikleri sözü ben mi hatırlatacaktım? O 'Allah' diyemeyenlere ben mi dedirtecektim? Yardım dileyenlerin ellerinden ben mi tutacaktım? Uzak diyarlar, ülkeler, insanlar... Onlara nasıl gidecektim? Onlara dini mi anlatacaktım? Gücüm yeter miydi benim buna? F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 80.

¹⁴³ O sabah Yesi bozkırlarında her gün yaptığı gibi yine Ahmed'i aramak için geziyordu. Hava gittikçe sıcaklığını artırıyordu. Zira bu topraklarda yazlar olabildiğince sıcak, kışlar da uçan kuşu donduracak kadar soğuk geçirdi.

Autor koristi treće lice kako bi naglasio Arslan-babino traganje za Ahmedom Jesevijem. Ovakav pripovjedački pristup pomaže autoru da istakne napore koje Arslan-baba ulaže u svoju misiju. Prikaz vremena i prostora u trećem licu dodatno pojačava dramatičnost i težinu njegovog zadatka.

Jedan od temeljnih elemenata koji čine biografski roman su dijalog i monolog. Pomoću njih, likovima se u djelu daje život i omogućava komunikacija s čitaocem.¹⁴⁴ Dok dijalog predstavlja međusobnu komunikaciju dvaju ili više likova, monolog se odnosi na govor jednog lika. Ako taj govor nije podijeljen s drugim likovima već je riječ o unutarnjem monologu, koji može biti izravni i neizravni.¹⁴⁵ Izravni unutarnji monolog označava neizgovorene misli i raspoloženja lika u koje se pripovjedač ne upliće, dok neizravni unutarnji monolog uključuje i pripovjedača i lika.¹⁴⁶

„Dobro došao u tekiju Jusufa Hemedanija, Ahmede Jesevi...“ – reče Osman Bahadir, a oči su mu sijale.

„Bolje vas našao“ – reče Ahmed.

„Dođi da ti pokažem tvoju sobu.“ – reče Osman Bahadir. Ali Ahmedove oči su bile uprte u natpis na zidu.

„Šejh“ – reče, „da prvo vidimo šejha Jusufa Hemedanija? Gdje je on?“

„Nije u tekiji“ – reče Osman Bahadir. „Jutros je odmah poslije namaza otišao iz grada. Otišao je u Merv. Pozvali su ga da održi vaz.“¹⁴⁷

Dijalog između Ahmeda Jesevija i Osmana Bahadira prikazuje Ahmedovu žarku želju da se odmah susretne sa šejhom Jusufom Hemedanijem, što simbolizira njegovu duhovnu čežnju. Osmanov odgovor da šejh nije prisutan ukazuje na važnost strpljenja i podsjeća na to da je duhovni put ispunjen izazovima koji zahtijevaju smirenost i povjerenje u Božije određenje.

Her mevsim sert ve amansız esen rüzgârı vardı. Hele bu aylarda bu rüzgâr kum fırtınalarına sebep olur ne bulursa kuma boğardı. F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 66.

¹⁴⁴ https://www.ijoess.com/Makaleler/1441834396_7.%20570-583%20fatma%20%C5%9Fim%C5%9Fek.pdf (zadnja posjeta: 20.08.2024.)

¹⁴⁵ Gajo Peleš, *Tumačenje romana*, ArTresor, Zagreb, 1999. str. 108-110.

¹⁴⁶ Ibid. str. 112-114.

¹⁴⁷ "Yusuf Hemedani dergâhına hoşgeldin Ahmed Yesevi..." dedi Osman Bahadır, gözlerinin içi gülerek. "Hoş bulduk" dedi Ahmed. "Gel sana odanı göstereyim" dedi Osman Bahadır. Lakin Ahmed'in gözü halen dahi duvardaki yazıdaydı. "Şeyh" dedi "Şeyh Yusuf Hemedâni'yi görsek evvela? Nerededir?" "Dergâhta yoktur" dedi Osman Bahadır. "Bu sabah, namazdan hemen sonra çıktı şehirden. Merv'e gitti. Vaaz için davet ettilerdi kendini." F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 204-205.

Ah, kad me ovo blagoslovljeno dijete zovne moj Arslan-baba, kao da mi krv poteče iz duše. Ne razlikujem ga ni trunke od vlastitog djeteta, mog Mensura. On mi je povjeren od Poslanika, pa kako da ga ne volim? Znam da će on učiniti ono što ja nisam mogao, učinit će da cijeli svijet izgovara 'Allah', učinit će da ljudi zavole vjeru, donijet će ljudima Kelam, jer moj život je prošao, čekam smrt. A on je tek na početku puta, u dobi za koju se još ne može reći ni da je zrelost. Mali je, ali mu je srce dovoljno veliko da obuhvati cijeli svijet.¹⁴⁸

U navedenom citatu riječ je o izravnom unutarnjem monologu, gdje Arslan-baba izražava svoje duboke emocije i odgovornost prema Ahmedu Jeseviju, kojeg doživljava kao vlastitog sina. Njegova ljubav prema dječaku nije samo roditeljska, već je prožeta sviješću o misiji koja je Ahmedu od Boga povjerena. Arslan-baba osjeća vlastitu prolaznost, shvatajući da je njegov život pri kraju, dok Ahmed tek započinje svoj put. Kroz navedeni monolog oslikava se prijenos duhovne odgovornosti i nade da će Ahmed ostvariti ono što je njemu bilo uskraćeno.

¹⁴⁸ Ah, bu kutlu çocuk bana 'Arslan Babam' diyor ya, ciğerimden kanımı döküyor sanki. Kendi evladımdan, Mansurumdan bir zerre farkı yok. Bana Peygamber emaneti o, nasıl sevmem ki? Biliyorum, benim yapamadıklarımı yapacak o, yedi iklim dört diyara 'Allah' dedirtecek, insanlara dini sevdirecek, Kelam'ı halka indirecek o. Zira yaşım geçti, ben ölümü bekliyorum. O ise henüz yolun başında, daha yaş denmeyecek yaşında. Boyu küçük, lakin gönlü bütün cihanı içine alacak kadar geniş. F. Duman, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, str. 85.

Zaključak

Većina radova o životu i djelu Ahmeda Jesevija temelji se na narodnim predanjima, što često otežava utvrđivanje historijskih činjenica o njegovom životu. Najvažniji pisani izvor za rekonstrukciju njegovog duhovnog i intelektualnog pregnuća jeste njegovo djelo *Divan-i Hikmet* u kojem se mogu naslutiti osnovni postulati njegovog sufijskog učenja i tarikata.

Divan-i Hikmet se smatra kapitalnim djelom Ahmeda Jesevija napisanom na čagatajskom jeziku. Važno je zbog toga što pripada periodu kada je nastajalo veoma malo književnih djela na turkijskim jezicima, te se smatra jednim od najznačajnijih djela klasične turske islamske književnosti.

U ovom radu analizirali smo prikaz duhovne biografije Ahmeda Jesevija i odnos između fikcije i faksije u romanu *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi*, autora Fatiha Dumana. Roman pruža detaljan uvid u život Ahmeda Jesevija u kojem autor koristi bogat jezik, pripovijedanje u prvom i trećem licu, uz povremeno korištenje arhaičnih elemenata a sve kako bi dočarao duh vremena u kojem je Jesevi živio. Autor spaja historijske činjenice s fikcijom, stvarajući emotivnu duhovnu priču koja ostavlja snažan utisak na čitaoce.

Fatih Duman je autor koji pripada savremenoj turskoj književnosti. Svojim radom stekao je veliku popularnost kod čitalaca čije je polje interesovanja usko vezano za tesavvufsku književnost. Kroz ovaj roman uspio je predstaviti velikog sufiju kakav je Ahmed Jesevi, pružajući čitaocima ne samo biografski narativ već i dublje razumijevanje njegove duhovne misije i naslijeđa. Biografski roman Fatiha Dumana rekonstruira i interpretira život Ahmeda Jesevija pružajući sliku atmosfere života ranoislamskih turkijskih zajednica u Centralnoj Aziji. Istovremeno Duman opisuje i Jesevijeve učitelje, sljedbenike, kao i njegov utjecaj na sufizam i širenje islama među turkijskim narodima.

Literatura

1. Andı, M. Fatih, *Roman ve Hayat*, Ak Yayınları, İstanbul, 2010.
2. Bice, Hayati, *Piri Turkistan Hoca Ahmed Yesevi*, İstanbul, 2019.
3. Bice, Hayati, *Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı, Ankara, 2016.
4. Cebecioğlu, Ethem, »Hoca Ahmed-i Yesevi«, u: Yesevilik Bilgisi, uredili Cemal Kurnaz i Mustafa Tatci, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 2000.
5. Çetin, Nurullah, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap, 7. Baskı, Ankara, 2009.
6. Çetindaş, Dilek, *Türk edebiyatında biyografik anlatı ve romanlar*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016.
7. Čemo, Kenan, *Rječnik sufijsko-tarikatskih izraza*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2022.
8. Duman, Fatih, *Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi'nin Romanı*, Nesil, İstanbul, 2013.
9. Đinčić, Marija, *Yeni Türkçe Sırpça Sözlük*, Türk Dilim Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.
10. Eraslan, Kemal, »Ahmed-i Yesevi«, u: Yesevilik Bilgisi, uredili Cemal Kurnaz i Mustafa Tatci, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 2000.
11. Eraslan, Kemal, *Yesevi'nin Fakr-nâmesi*, Ankara, 2016.
12. Glasse, Cyril, *Enciklopedija islama 5*, Libris, Sarajevo, 2014.
13. Gulamoğlu Nimetov, Hamid, „Yesevi'ye Ait Bazı Seneler“, u: Milletlerarası Ahmed Yesevi Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 2017.

14. Kahraman, Alim, *Beşir Ayvazoğlu'nun Yahya Kemal Romanı*, Kaşgar, Sayı 26, Mart-Nisan 2002.
15. Kolcu, Ali İhsan, *Türk Romanı El Kitabı*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2013.
16. Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Türk Tarih Kurmu Basımevi, Ankara, 1976.
17. Maral, Kaynar, Sakhitzhanova, Zada, "Pre-islamic beliefs of the Kazakhs and the spread of Islam in Kazakhstan." Siedlce University of Natural Sciences and Humanities, 2016.
18. Nametak, Fehim, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XL, Sarajevo, 2013.
19. Nametak, Fehim, *Pojmovnik divanske i tesavvuvske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XXVII, Sarajevo, 2007.
20. Narlı, Mehmet, *Roman Ne Anlatır*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012.
21. Omerdić, Samed, *Temeljna učenja Alevija: historijski, društveni i religijski kontekst*, El-Kalem, Sarajevo, 2021.
22. Özdemir, Emin, *Yazınsal Türler; Bilgi Yayınları*, Ankara, 2002.
23. Peleš, Gajo, *Tumačenje romana*, ArTresor, Zagreb, 1999.
24. Popović, Tanja, *Rečnik književnih termina*, Logos Art, Beograd, 2007.
25. Tosun, Necdet, *Ahmet Yesevi*, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk - Kazak Üniversitesi, 2015.
26. Yakıt, İsmail, »Hoca Ahmed-i Yesevi ve Türk Düşünce Tarihindeki Yeri«, u: Yesevilik Bilgisi, uredili Cemal Kurnaz i Mustafa Tatci, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 2000.

27. Yesevi, Ahmed, *Divan-ı Hikmet*, Sağlam Yayınevi, İstanbul, 2016.

Internet izvori

1. Ateş, Süleyman, CÜNEYD-i BAĞDÂDÎ, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cuneyd-i-bagdadi> (zadnja posjeta: 19.6.2024.)
2. Bolat, Ali, ŞAKİK-ı BELHÎ, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sakik-i-belhi> (zadnja posjeta: 19.6.2024.)
3. Gürer, Dilaver, ŞİBLÎ, Ebû Bekir, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sibli-ebu-bekir> (zadnja posjeta: 19.6.2024.)
4. http://www.fatihduman.org/?page_id=14 Fatih Duman (zadnja posjeta: 28.5.2024.)
5. <https://nekitapokusak.blogspot.com/2018/01/askn-gozyaslar-2-mevlana-sinan-yagmur.html> (zadnja posjeta: 20.08.2024.)
6. <https://www.amazon.com.tr/Bir-Vard%C4%B1r-Bende-Benden-%C4%B0%C3%A7eri/dp/9754373825> (zadnja posjeta: 20.08.2024.)
7. https://www.ijoess.com/Makaleler/1441834396_7.20570-583%20fatma%20%C5%9Fim%C5%9Fek.pdf (zadnja posjeta: 20.08.2024.)
8. <https://www.kampustenevar.com/kategori-kitap/mihmandar--kitap-incelemesi> (zadnja posjeta: 20.08.2024.)
9. Nadirhan, Hasan, *Arslan Bab ve Ahmed Yesevi*, str. 5-6., http://ktp.isam.org.tr/pdfdrg/D02193/2009_X_24/2009_X_24_HASANN.pdf (zadnja posjeta: 25.06.2024.)
10. Öngören, Reşat, MA'RÛF-i KERHÎ, <https://islamansiklopedisi.org.tr/maruf-i-kerhi> (zadnja posjeta: 19.6.2024.)

11. Proleksis enciklopedija, Biografija ili životopis: <https://proleksis.lzmk.hr/12313/> (zadnja posjeta: 29.08.2024.)
12. Snimak emisije je dostupan na YouTube kanalu:
https://www.youtube.com/watch?v=M2b0-kW9_UU&t=737s
13. Tosun, Cemal, Dini Arařtırmalar Dergisi, str., 123.,
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/51619> (zadnja posjeta: 30.5.2024.)
14. Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü, RİSÂLE DER ÂDÂB-I TARİKAT (AHMED YESEVÎ), [https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/risale-der-adab-i-tarikat#:~:text=R%C4%B0S%C3%82LE%20DER%20%C3%82D%C3%82B%2DI%20TAR%C3%8EKAT%20\(AHMED%20YESEV%C3%8E\)&text=Ta%C5%9Fkent'te%20%C3%BC%C3%A7%20yazma%20n%C3%BCshas%C4%B1,a%C5%9Fk%20gi%20konular%20yer%20al%C4%B1r.](https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/risale-der-adab-i-tarikat#:~:text=R%C4%B0S%C3%82LE%20DER%20%C3%82D%C3%82B%2DI%20TAR%C3%8EKAT%20(AHMED%20YESEV%C3%8E)&text=Ta%C5%9Fkent'te%20%C3%BC%C3%A7%20yazma%20n%C3%BCshas%C4%B1,a%C5%9Fk%20gi%20konular%20yer%20al%C4%B1r.) (zadnja posjeta: 30.05.2024.)
15. Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü, RİSÂLE DER MAKÂMÂT-I ERBA'ÎN (AHMED YESEVÎ)
[https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/risale-der-makamat-i-erba-in#:~:text=R%C4%B0S%C3%82LE%20DER%20MAK%C3%82M%C3%82T%2DI%20ERBA'%C3%8EN%20\(AHMED%20YESEV%C4%B0\)&text=Ris%C3%A2le%20der%20Mak%C3%A2m%C3%A2t%2D%C4%B1%20Erba,k%C3%A2ideyi%20%C3%B6zet%20olarak%20ele%20almaktad%C4%B1r.](https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/risale-der-makamat-i-erba-in#:~:text=R%C4%B0S%C3%82LE%20DER%20MAK%C3%82M%C3%82T%2DI%20ERBA'%C3%8EN%20(AHMED%20YESEV%C4%B0)&text=Ris%C3%A2le%20der%20Mak%C3%A2m%C3%A2t%2D%C4%B1%20Erba,k%C3%A2ideyi%20%C3%B6zet%20olarak%20ele%20almaktad%C4%B1r.) (zadnja posjeta: 30.05.2024.)
16. *Türk İrfanin Piri Hoca Ahmed Yesevi*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi adına, Belediye Başkanı İbrahim Karaosmanođlu, str. 53.,
http://www.kadimsanat.com/dosyalar/web_dosya/Yesevi%20Kitap_ForWeb.pdf
(zadnja posjeta: 30.05.2024.)
17. Türk Romanında Yeni Bir Tarz: Biyografik Roman,
<https://www.turkedebiyati.org/biyografik-roman/> (zadnja posjeta: 29.08.2024.)
18. Uludađ, Süleyman, BÂYEZÎD-i BİSTÂMÎ, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayezid-i-bistami> (zadnja posjeta: 19.06.2024.)